

A X–XI. SZÁZADI MAGYAR KÖZNÉP TEMETKEZÉSI RENDJÉNEK EGYIK VÁLTOZATA

Mindazokat az ismereteket, amelyeket a régészettudomány honfoglaló őseinkről eddig összegyűjtött, csaknem kizárólagosan a temetőfeltárások révén nyertük. Nyilvánvaló, hogy ez már eleve bizonyos egyoldalúságot jelent, hiszen a temetkezés, a temetési szertartás az egykori élet teljességét semmiképpen sem tükrözheti. Kétségtelen azonban, hogy korszakalkotó felismerés volt a temetőelemzések modern módszerének kidolgozása, amely a magyar régészetben László Gyula nevéhez fűződik.¹ A sokrétű temetőelemzések az eltelt három évtized alatt általánosan elterjedtek, s több ponton jelentősen bővítették ismereteinket. A kis sírszámú, többnyire gazdag mellékletű magyar temetők vagy temetőrészek szerkezete eléggé világos, s minden bizonnyal időt álló történeti eredmény marad az apajogú nagycsalád temetkezési rendjének felismerése.²

A magyar köznép régészeti hagyatékának meghatározása³ azonban nem hozta magával a soksíros nagy kiterjedésű temetők szerkezetének tisztázását.

A teljesen feltárt temetők feldolgozásaiból azt olvashatjuk ki, hogy a kutatás még nem tudott megbirkózni a nehéz feladattal.⁴

Az írott források adatai alapján valószínűnek látszik, hogy a magyar köznép már a X. század végén sem élt vérségi közösségekben, a „sírok több helyütt apróbb csoportokra oszlanak, a sorok meg-megszakadnak, kis egységek, családok különülnek el, hiányos sorok iktatódnak be, és a szerény emlékművek ellenére is határozott vagyoni és társadalmi különbségek észlelhetők”.⁵

Dienes István összegezése bizonyosan helyes a végeredményt illetően, kérdés azonban, hogy milyen módszerrel juthatunk ilyen következtetésekre.

A kutatási módszer megválasztása természetesen a feldolgozandó anyagban rejlő nehézségektől kell, hogy függjön. Melyek ezek a nehézségek?

A X–XII. századi magyar köznépi temetők legszembevetőbb sajátossága az, hogy kivétel nélkül mindegyiket több generáción át használták. Ebből következően a sírok száma nagy, nem egyszer ezer körüli.

A másik jellemzőjük, hogy kevés a sírokban a melléklet, illetőleg, hogy a halotton hagyott egyszerű testékszereken kívül más tárgytípus ritkán fordul elő. A sírok – látszólag – sorokban rendezettek, mely a kutatót arra ösztökéli, hogy együvé tartozónak lásson olyan temetkezéseket, amelyek egymás mellett fekszenek.

Mit tehetünk általában egy-egy ilyen temető feldolgozásakor? Kísérletet teszünk a régészet hagyományos módszereivel. Igyekszünk olyan jellemzőket találni, amelyek megengedik (vagy legalábbis nem zárják ki) bizonyos csoportok létrehozását, iparkodunk időrendet adó lelettipusokat kiválogatni és azokat egymással kapcsolatba hozni, s általában semmi áron sem akarunk belenyugodni abba, hogy az egykori valóságból csak annyit láthassunk, amennyire az anyag objektíve lehetőséget ad.⁶

Az elmúlt évtized legszembevetőbb példája talán Mesterházy Károly temetőelemzése,⁷ amelynek végeredménye az ún. matrilineáris nagycsalád feltételezése volt. Ha Mesterházy Károly konklúzióját egy időre elfelejtjük, s tárgyilagosan rátekintünk a nádudvar-töröklaponyagi temető térképére,⁸ a köznépi temetők elemzésének minden nehézségét magunk előtt látjuk.

Kezdhetjük nyomban a sírsorok kérdésével. Az ásató szerző öt sírsort, illetve hat csoportot állapít meg. A sírok fekvése azonban nemcsak arra alkalmas, hogy északról dél felé lássuk sorban fekvőnek a temetkezéseket, hanem megtehetnénk ugyanazt délkelet felől nézve is. Ebben az esetben már egészen más „sorokat” látnánk. Nem vitás, hogy a legésszerűbb észak-déli irányú sorokat feltennünk, ennek meglétét (valódiságát) azonban igazolni kell. A szerző úgy véli, hogy a sírmellékletek alapján sikerült bizonyítani a különálló sorok létezését, és csak a gyermeksírok esetében tételez fel különálló csoportot, mely ily módon nem sorokban rendezett. A sírmellékletek azonban rendkívül szerények. A tanulmányban használt superlatívusok (leggazdagabb sír, legrangosabb temetkezés) csaknem ironikusak. Az I. sor 37. sírjának melléklete:

1. LÁSZLÓ GY., A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. – LÁSZLÓ GY., AHung 34 (1955).
2. Vö. DIENES I., AAH 7 (1956) 253 skk. – DIENES I., AE 84 (1957) 28 skk. – DIENES I., A honfoglaló magyarok. Bp. 1972, 11–18.
3. SZÖKE B., RT 1 (1965).

4. NEMESKÉRI J. – LIPTÁK P. – SZÖKE B., AAH 5 (1954) 205–370. – TOROK GY., AHung 39 (1962).
5. DIENES I., A honfoglaló magyarok. Bp. 1972, 12.
6. BAKAY K., AIR 7–8 (1968).
7. MESTERHÁZY K., AAH 22 (1970) 184–202. – MESTERHÁZY K., DMÉ 10 (1968) 131–156.
8. MESTERHÁZY K., AAH 22 (1970) 193.

két bronz hajkarika, két bronz gyűrű (!), a II. sor 16. sírjának melléklete: 3 bronz huzalkarika és hét aranyozott bronz pityke, a III. sor 14. sírjának leltára: egy bronz gyűrű, egy ezüst hajkarika, egy bronz karperec stb. Ha elfogulatlan higgadtsággal szemléljük a nádudvari temetkezéseket, azt hiszem csak azt mondhatjuk, hogy ezek a jelentéktelen és a maguk korában is értéktelen testékszerek semmiképpen sem fejezhetnek ki szociális értékrendet, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy az 52 síros temető férfi sírjai között csak egyetlen egy volt, amelyben mellékletet (két bronz karika) találtak (27. sír). Még elméletileg sem tételezhető fel, hogy egy vékony bronz drótból hajlított viseleti kellék megléte vagy hiánya társadalmi tagozódás felismerésének lehet az alapja és egyetlen argumentuma.

Nem kisebb nehézséggel találjuk szemben magunkat akkor sem, ha a temető belső rendjét vizsgáljuk, különös tekintettel a nemzedékek elkülönítésére. A szerző szerint három nemzedék halottait temették ide. Az első nemzedékhez a 16. sír női halottja tartozott „és nyilvánvaló, hogy a vele egy sorban lévő férfi volt a házastársa. Gyermekeiket a második nemzedék halottjai között kell keresnünk. A második nemzedékhez tartoztak biztosan (!) az első sorból a 37. sír, a második sorból a 18. és 20. sír stb. – majd így folytatja M e s t e r h á z y K á r o l y:” „A temetőt egyetlen nagycsalád alapította: a 16. sír női halottja és férje, gyermekeik: 18. és 20. sírok női halottjai és férjeik, unokáik: 36. sír és 39. sír női halottjai és férjeik. A nagycsaládban nőtlen férfiak is voltak.”

A feltevés hihető lenne, ha a következtetések alapjait igazolni tudnók. Ha a sírmellékletek erre nem voltak alkalmasak, az embertani anyaghoz kellene fordulnunk. Itt azonban újabb nehézségek vannak, minthogy az egész temetőből mindössze 12 koponyát és 25 váz hosszúcsontját sikerült megmenteni. Így például az első sorban négy sírból semmiféle csontot nem vizsgálhattak meg (40., 46., 47., 45. sír), három sírnak pedig koponyája nem volt (41., 42., 44. sír). A második sorban hat egyénnek nem volt semmiféle csontvázrész, 2 váznak koponyája nem volt. Így a 14 sírt tartalmazó sorból 6 egyén esetében még a nemet sem tudjuk, illetőleg nem tudhatjuk, hiszen az említett sírok zömmel mellékletet sem tartalmaztak. A fő sírnak minősített 16. sír is ezek között van, amelyről ugyancsak egyáltalán nem állítható, hogy biztosan nő volt, a pityke-mellékletek ellenére sem.

Lipták Pál is érezhette ezeket a gondokat, mert Mesterházy Károly elemzését és következtetéseit „kisszerűség”-nek nevezi.⁹

A nádudvari temetőt talán önkényesen ragadtuk ki példa gyanánt, s nem is azzal a céllal, hogy újraértelmezzük, hanem pusztán csak annak igazolásául, mennyi nehézség közepette kellene hitelesen felfedni a multat. Úgy vélem, be kell látnunk, érdemes és szükséges más módszerekhez folyamodni, helyesebben szólva: a hagyományos régészeti módszer megtartása és finomítása mellett új vizsgálatok eredményeit is bevonni.¹⁰

Tekintetbe véve a már felsorolt nehézségeket, tehát a mellékletek igen kis számát, stb., a megoldást – nézetünk szerint – az antropológiától, illetőleg a kémiai vizsgálatoktól remélhetjük¹¹.

Eddigi ásatásaimból két temetőt választottam ki az ilyen szempontú elemzés szemléltetésére¹².

A LETKÉS – TÉGLAÉGETŐI TEMETŐ (PEST M. SZOBI J.)

1965–1971 között került elő az Ipoly bal partján egy 91 síros magyar köznépi temető. A hagyományos régészeti elemző térkép alapján megnyugtatóan csak annyit láthatunk, hogy a temetkezés még a X. században kezdődött és a XI. század végén még tartott.¹³

A sírok rítusa kétségtelenül pogány. A temető középső részén eléggé nagy üres foltot találtunk, amely valószínűleg az egykori szent ligetet jelzi.¹⁴ Ezen a területen csak egy temetkezést találtunk (70 sír), amelynek azonban eltérő volt a tájolása és nem sírgödörben, hanem egy 2 méter átmérőjű, kerekded gödörben feküdt. A rendellenes helyzetre alább még visszatérünk. (2. kép)

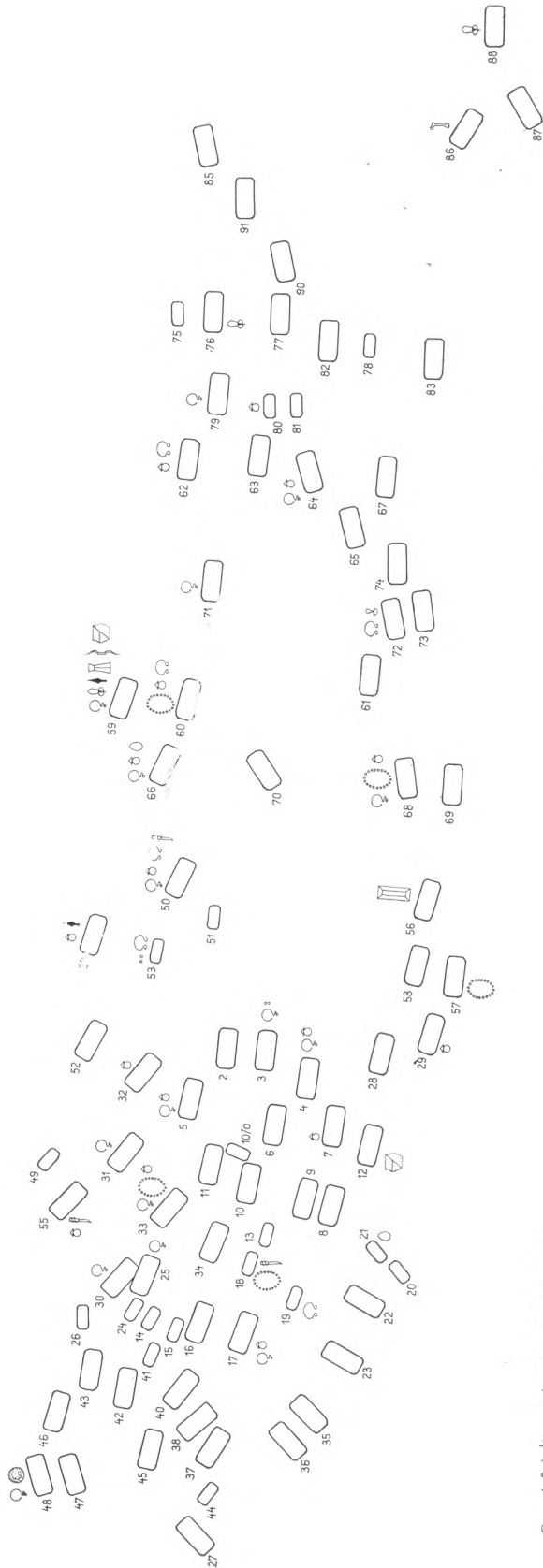
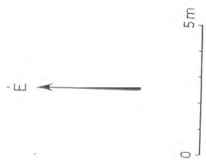
A temető teljes területét szelvényekkel tártuk fel, tehát a csecsemő sírok is napvilágra kerültek. Minden temetkezésnek beszállítottuk a csontanyagát, még ha nagyon töredékes volt is. A csontanyagot Kisszely István antropológus dolgozta fel metrikusan, Lengyel Imre dr. pedig a kémiai–analitikai, szerológiai és szövettani elemzéseket végezte el.¹⁵

A kémiai vizsgálatok eredményeinek összegezésekor négy időrendi csoport különül el. (5. kép) Az I. és II. csoport közel egykorú, a III. csoport fiatalabb, mint a II. csoport, a IV. csoport pedig fiatalabb, mint

9. LIPTÁK P., DMÉ 10 (1968) 182.
10. KRÁLOVÁNSZKY A., AntK 3 (1959) 17. – KACZANOWSKI K., AAC 13 (1972–73) 132–135.
11. LENGYEL I., AntK 17 (1973) 41–49. – LENGYEL I., AntK 18 (1974) 129–131. – LENGYEL I., AÉ 98 (1971) 205–208. – LENGYEL I. – NEMESKÉRI J., AntK 8 (1964) 69–82. – NEMESKÉRI J. – HARSÁNYI L., MTA BK 1 (1959) 115–164. – LENGYEL I., AntK 14 (1970) 181–185. – LENGYEL I. – NEMESKÉRI J., ZfMAnt 54 (1963) 1–55.
12. FARKAS GY. – LENGYEL I. – MARCSIK A., AB Szeged 17 (1971) 199–207. Tudomásom szerint ez az első teljesebbnek tekinthető kísérlet a vércsoportok alapján

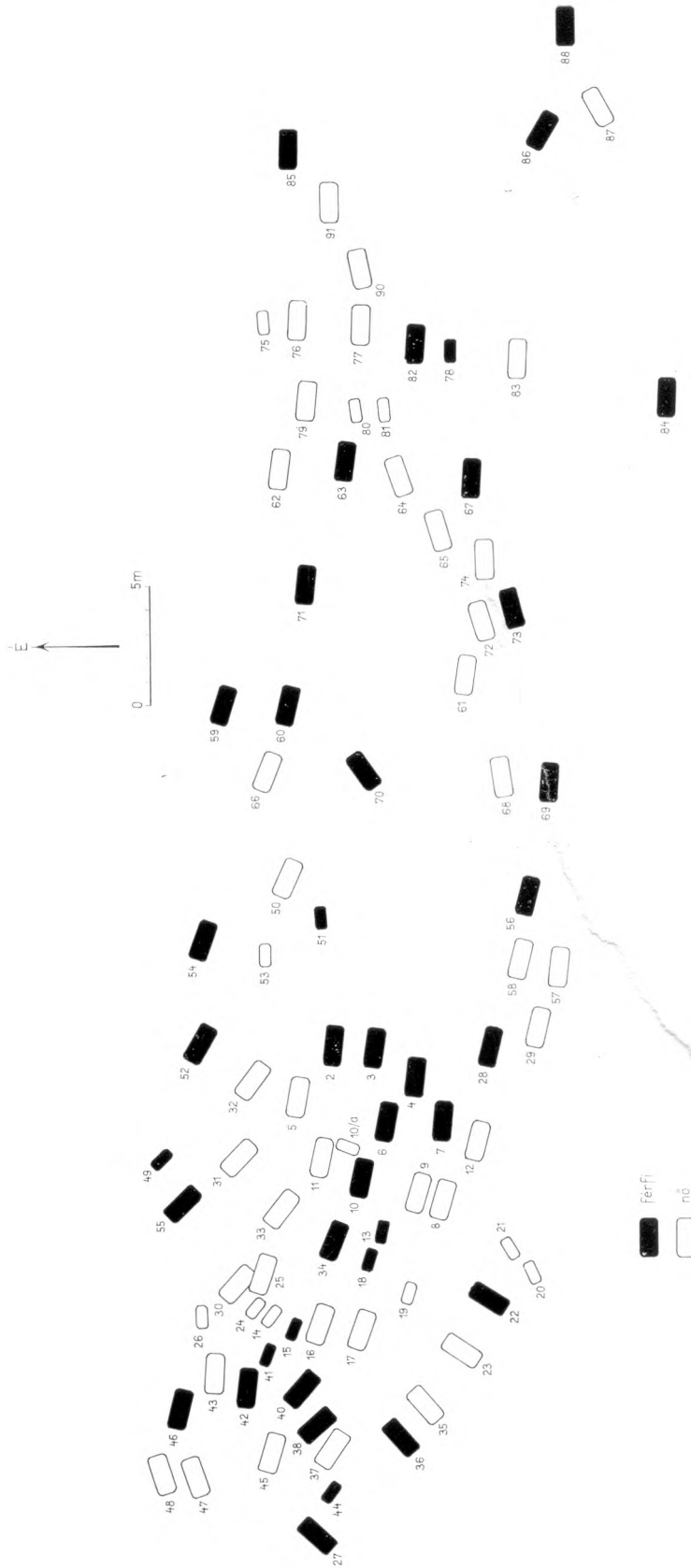
történeti genetikai kapcsolatok történeti értékelésére. A mélykút–sáncdűlői avar temető családi csoportjainak kimutatása lényegében a mi munkánkban is irányító volt, annak ellenére, hogy mind módszertanilag, mind régészetiileg más utat jártunk.

13. BAKAY K., AÉ 93 (1966) 302. – AÉ – AÉ 94 (1967) 228. – AÉ 95 (1968) 139. – Uő AÉ 96 (1969) 262–263 – AÉ 98 (1971) 278. – AÉ 99 (1972) 265.
14. SZÖKE B., SSL 2 (1956) 119 skk.
15. Lengyel Imre vizsgálatának eredeti jegyzőkönyve: MTA Régészeti Intézet Adattárában J–3/67 jelzet alatt. – Kisszely István monografikus feldolgozása kéziratban van.

- ♀ A fej ékszerei: hajkarika, fülbevaló
- ⊙ A nyak ékszerei: gyöngysor, nyakperec
- ♂ A kéz ékszerei: gyűrű, karperec
- ⊗ Fülcsont
- ♀ Fülcsont és szíjvég
- ♂ Nyíl
- ♂ Tegező
- ♂ Ujj
- ♂ Vas kés
- ♂ Érem
- ♂ Aggagadény töredéke
- ♂ Állatcsont
- ♂ Tőrdés
- ♂ Koporsó

2. Lékés-Téglalégető (Pest m., szobi járás). – X–XI. századi magyar temető összesítő régészeti térképe. – Lékés-Ziegelbrennerei (Komitat Pest, Kreis Szob). Umfassende archäologische Skizze des ungarischen Gräberfeldes aus den 10–11. Jahrhunderten.

3. Letkés-Tégláégető (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető nemi megoszlási térképe. – Letkés-Ziegelbrennerei. (Kom. Pest, Kreis Szob). Skizze der geschlechtlichen Zusammensetzung des Gräberfeldes aus den 10–11. Jh.

a III. csoport. Minthogy a temető 48. sírjában I. László király ezüst obulusát találtuk meg, a temetkezési idő felső határát a XI. század végénél határozhatjuk meg. A temető használatba vételének kezdő időpontját meglehetősen nehéz pontosabban keltezni, mivel olyan tárgytypus nincsen a mellékletek között, amely perdöntő lenne. Így csak azt mondhatjuk, hogy feltehetően a X. század derekától a XI. század végéig temetkeztek ide. Ez megközelítően 130–150 év.

I. CSOPORT

A 15 (+1 bizonytalan) sír eléggé zárt egységet alkot, egyetlen más csoportbeli sír sem került erre a temetőrészre. A rendelkezésemre bocsátott adatok alapján hét családi egységet választottam külön.

1. család: apa (88. sír), 40–50 év körül halt meg. Kimutatható osteoporosis. Vércsoportja: AB, embertani típusa: taurid–Cro–magnoid. Ruháját bronz övcsattal ellátott öv fogta össze. A csat X. századi típusú.

Anyja: (87. sír) 40–50 éves korában hunyt el. Vércsoportja: B, embertani típusa: ?

Fiú (vagy az asszony férfi-testvére: 86. sír), 30–40 éves korában hunyt el, beteges testalkatú férfi (osteomalacia sclerosi), vércsoportja: B, embertani típusa: Cro–magnoid. Melléklete: a sírfenéktől 25 cm-rel magasabban marha lábszárcsont. Ez a sírcsoport feltűnően nagy távolságra van a többi temetkezéstől.

2. család: mindössze egy sír idesorolását tartjuk valószínűnek (90. sír). Kora: 40–50 év, vércsoportja: 0, embertani típusa: Cro–magnoid (szláv). Melléklete: egy bronz gyűrű. A kémiai vizsgálatok szerint nő, a morfológiai elemzés szerint férfi.

3. család: (85. sír), férfi, 30 év körüli, vércsoportja: 0, embertani típusa: tungid–mongoloid. Kimutatható osteoporosis. Melléklete nem volt.

Asszony: ?

4. család: apa (76. sír), 20–30 éves férfi, vércsoportja: 0, embertani típusa: keleti–mediterrán. A morfológiai vizsgálat szerint férfi vázáról van szó és a rovátkolt díszű bronz övcsat ennek nem mond ellent. A kémiai vizsgálat alapján azonban nőnek határozták meg.

Anyja: (89. sír), 50–60 éves nő, vércsoportja: A.

Gyermek: (75. sír), életkora: 5–10 év, vércsoportja: A.

A kémiai vizsgálat szerint 45–55 éves nő, a morfológiai vizsgálat szerint maturus férfi. Bár osteoporosis kimutatható a csontokon, az ásatási megfigyelés alapján kétségtelen, hogy gyermek csontvázáról van szó, tehát mindkét meghatározás hibás.

5. család: apa (82. sír), 30–35 évesen halt meg,

vércsoportja: B, embertani típusa: keleti–mediterrán–taurid.

Anyja: (77. sír), 40–50 éves korában hunyt el, (osteomalácia). Vércsoportja: B. A morfológiai meghatározás szerint nő, de a váz rendkívül töredékes volt.

6. család: apa: ?

Anyja: (79. sír), 40–50 év körül elhunyt nő, vércsoportja: B.

Gyermekek: (80–81. sír), 1–2 éves kislányok, vércsoportjuk: B. A 80. sírban talált pántgyűrű az egyik lányka ujján volt.

Az apa sírhelye a 79. sírtól északra maradhatott ki. Arra a kérdésre, hogy az apa mért nem került a családjához, nem tudunk válaszolni.

7. család: apa (84. sír), 30–40 éves korában halt meg, vércsoportja: B.

Anyja: ?

Gyermekek: a): (78. sír), 1–2 éves rachitises kisfiú, vércsoportja: AB.

b): (83. sír), 15 év körüli leány, vércsoportja: 0. Embertani típusa: keleti–mediterrán–mongoloid. Amennyiben helyes a csoportosítás, az anya és a többi családtag sírhelyét jelzi a 84. és a 83. sír közötti térség. A 83. sírban a 84. sírban eltemetett férfi gyermeke is nyugodhat, mivel 0 vércsoportú gyermeke csak AB-s szülőknek nem lehet!¹⁶

BIZONYTALANSÁGOK AZ I. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

Egyes sírok összetartozását a sírok helyzete és a csontvázak vércsoportja alapján állapítottuk meg. A vércsoportok azonban – biztosan – csak azt mutatják meg, az elhunyt kiktől nem származhatott. Az azonos vércsoport ugyanis még egyáltalán nem jelent szükségszerű rokonságot. Mindenesetre nagyobb a valószínűsége, hogy egy B vércsoportú férfi és egy B vércsoportú nő közelében fekvő B vércsoportú gyermek összetartozik, mint az ellenkezője. Úgyelnünk kell azonban arra is, hogy reprezentatív mintaként kezelhető-e a vizsgált népességtöredék? Lengyel erre a kérdésre nagyon óvatosan ad választ, kiemelve a következőket: „Ha egy teljesen feltárt temető minden emberi csontvázmaradványából van mintánk, akkor van módunk vizsgálni egy bizonyos populációnak egy adott periódusban eltemetett népességtöredékét.” Tudnunk kell, hogy a „temető használati ideje fordítottan arányos az eltemetett népességtöredék reprezentációs értékével.”¹⁷ A letkési temető esetében kedvezőek a feltételek, minthogy teljesen feltárt és kronológiailag jól csoportosítható. Ha azonban a kémiai vizsgálatok eredményeit nem hívtuk volna segítségül, azt mondtuk volna, hogy ez a temetőrész öt sír-sorból áll, és nem vettük volna észre a családi sír-csoportokat.

16. FEHÉR M. – FARKAS J., Szakértői bizonyítás a származásmegállapítási és a gyermektartási perekben. Bp. 1956, 33–34.

17. LENGYEL I., AntK 17 (1973) 48.

II. CSOPORT

1. család: Férfi: (59. sír), 40–45 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: gracilizált-Cro-magnoid.

Asszony: (60 sír), 30–40 éves, vércsoportja: B.

A 60. sír halottjának nemét kizárólag férfinak határozták meg, holott a mellékletek és maga a váz egyértelműen bizonyít amellet, hogy nő volt. Nyakában gyöngysor díszlett, mindkét karján bronz karkötő, ujjain bronz gyűrűk.

Az 59. férfi sírban hajkarikákat, csatokat, íj csontlemezeit, tegezvasalásokat, 3 db vas nyílcsúcsot és egy edény-darabot találtunk. A mellékleteket tekintve ez a temető legjelentősebb sírja, s bizonyosra vehetjük, hogy az ide telepítettek első generációjához tartozott. Csak valószínűségi alapon tételezhetjük fel, hogy e két sírban házaspár nyugodott. Hozzájuk kapcsolható gyermek sír nem volt a közelükben. Ide tarthat viszont a 3. családként elkülönített sírcsoport három sírja.

2. család: férfi? (69. sír), 30–40 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: keleti-mediterrán, melléklet: hajában S-végű hajkarikák voltak, nyakában gyöngysor, ujjain gyűrű. Érdekessége a temetkezésnek az, hogy a halott fölé borjúkoponyát (s nyilván borjúbőrt) helyeztek.

Rokon: (61. sír), 40–50 éves nő, vércsoportja: B, embertani típusa: keleti-mediterrán-Cro-magnoid.

3. család: apa: (54. sír), 25–30 év körüli férfi, vércsoportja: 0. Felöltött korát mutatja a sírjába teti vas nyílcsúcs is. Ujján gyűrűt viselt. Morfológiailag tévesen nőnek meghatározott.

Asszony: (50 sír), 40–50 éves korában húnyt el, valamivel túlélte férjét. Vércsoportja: A, embertani típusa: Cro-magnoid-mediterrán.

Hajába három hajkarikát fontak, karján bronz karkötőt, ujján gyűrűt viselt és hordta kis vaskését is. Gyerekek:

a) 53. sír, 4-5 éves kislány, vércsoportja: 0. A korán elhalt lánykát karperecével, gyöngyeivel felékszereztek.

b) 66. sír, 8–12 éves kislány, vércsoportja: 0. Hajában karikákat, ujjain gyűrűket hordott, lábához tőjást helyeztek.

c) 51. sír, 1–2 éves rachitises kisfiú, vércsoportja: 0.

d) 70. sír, 15 év körül elhalt fiú (osteomalácia), vércsoportja: 0. Embertani típusa: turáni.

Elhalálzásában valami rendellenességet kell gyanítanunk, mivel a családi sírcsoporttól távolabb egy gödörbe került, eltérő tájolással. (3. kép)

Ez a családi sírcsoport láthatólag rokoni kapcsolatban nem állt sem az 1., sem a 2. családdal. A mellékletek alapján bizonyosra vehető, hogy ez a család is az első generációval érkezett. A fiatalon elhalt férfi tehát eléggé korán alapíthatott családot. Ennél a sírcsoportnál is jól megfigyelhető, hogy – a látszat ellenére – nem sorokban temetkeztek, hanem csoport-szerűen. Azt, sajnos nem lehet meghatározni, hogy mi volt az elhalálzási sorrend. A többféle le-

hetséges variáció egyikét így képzeljük el: 50. sír – 51. sír – 53. sír – 54. sír – 66. sír – 70. sír.

4. család: apa: (56. sír), 30 év körüli, vércsoportja: A) embertani típusa: nordikus – Cro-magnoid. (A térképen a vércsoport tévesen B-snek jelölve!) A fiatal férfi váza koporsóban nyugodott. (4. kép)

Anyja: (58. sír), 18–20 éves, vércsoportja: A, embertani típusa: keleti-mediterrán-turáni.

Gyerekek: a) 28/a sír), 5–10 éves lányka, vércsoportja: A.

b) az 58. sír déli oldalán feltárt 57. sír, (8–10 éves leány, gyöngysorral a nyakában) helyét tekintve ehhez a csoporthoz sorolandó, a vércsoportja: 0-ás.

5. család: apa: ?

Anyja: (74. sír), 30 év körüli, vércsoportja: A, embertani típusa: kelet-mediterrán + Cro-magnoid.

Gyerek: (73. sír), 10–15 éves fiú, vércsoport: A.

6. család: férfi: (67. sír), 50–55 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: keleti mediterrán-taurid.

Asszony: (65. sír), 30–40 éves, vércsoportja: A (osteomalácia).

7. család: férfi: (63. sír), 60–65 éves, vércsoportja: AB, embertani típusa: Cro-magnoid. Kimutatható osteoclerosis.

Asszony: (64. sír), 40–50 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: gracil-mediterrán. Melléklet: hajában 2 db S-végű hajkarika díszlett, ujjain egy-egy fejes bronz gyűrűt viselt.

Talán ide sorolandó a 62. sír (30 év körüli nő karperecekkal, gyűrűvel), akinek vércsoportja: 0. A vércsoport szerint testvér vagy idegen is lehet.

8. család: férfi (52. sír), 40–50 éves, vércsoportja: A. Melléklete nem volt.

Asszony: (5. sír), 40–45 éves, vércsoportja: 0, embertani típus: turáni-gracil-mediterrán. Hajában két S-végű hajkarika, ujjain egy-egy gyűrű.

Rokon: a férfi nővére (?) (31. sír), 40–50 éves, vércsoportja: A, embertani típus: Cro-magnoid (szláv). Haját vagy fejdíszét öt S-végű hajkarika díszítette.

9. család: apa: (55. sír), 45–50 éves, vércsoportja: A, embertani típus: Cro-magnoid-mediterrán. Kezén gyűrűt hordott, övén vas kés függött.

Anyja: ?

Gyerek: (49. sír), 5 év körüli fiú, rachitises. Vércsoportja: 0.

10. család: apa: ?

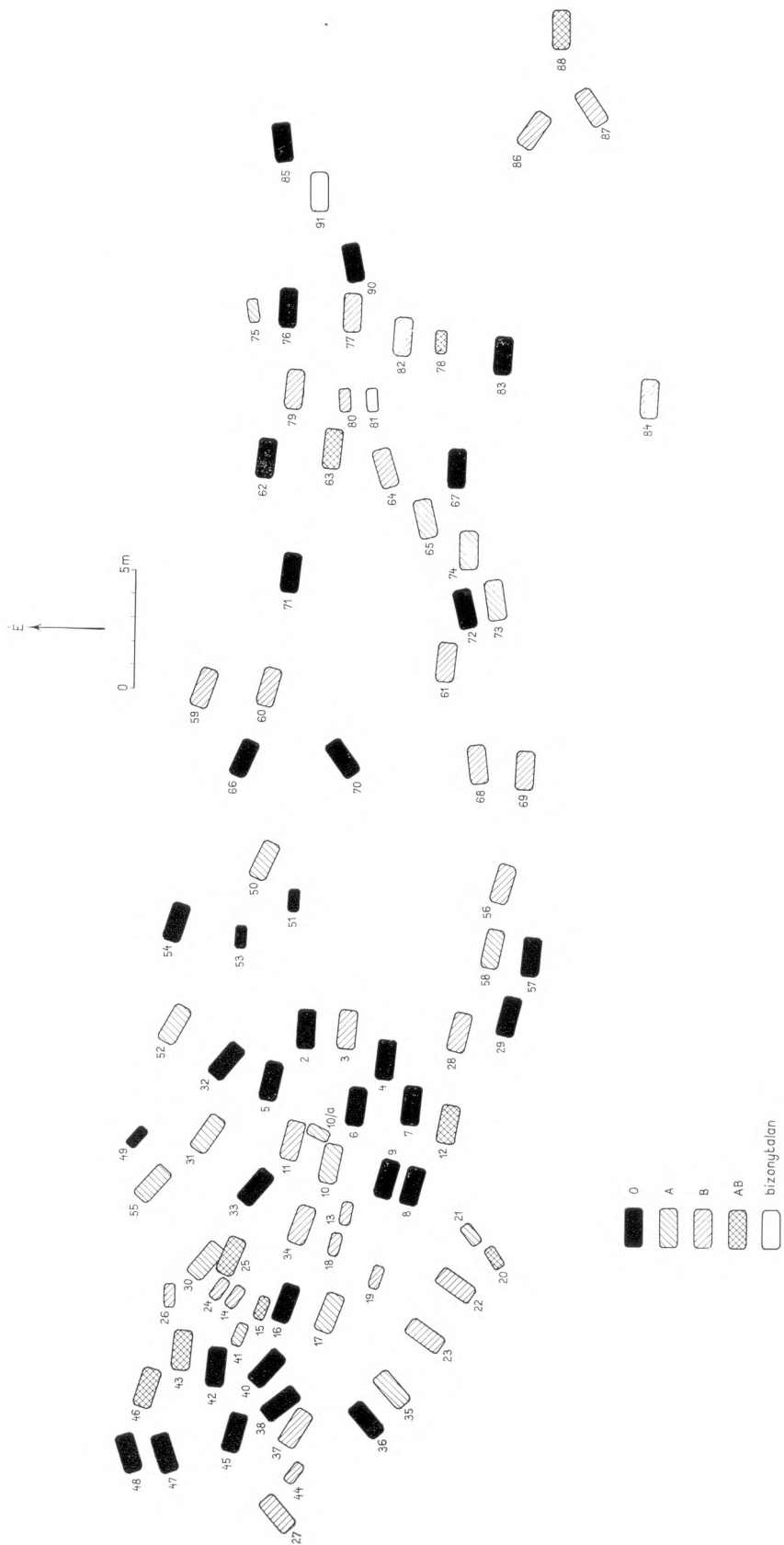
Anyja: (1. sír), 40–45 éves, vércsoportja: B. A megboltygott sírból 3 bronz karkötőt sikerült megmen-teni. (A térképeken az 1. sír nincs jelölve.)

Gyerek: (26. sír), 2–3 éves kislány, rachitises. Vércsoportja: B.

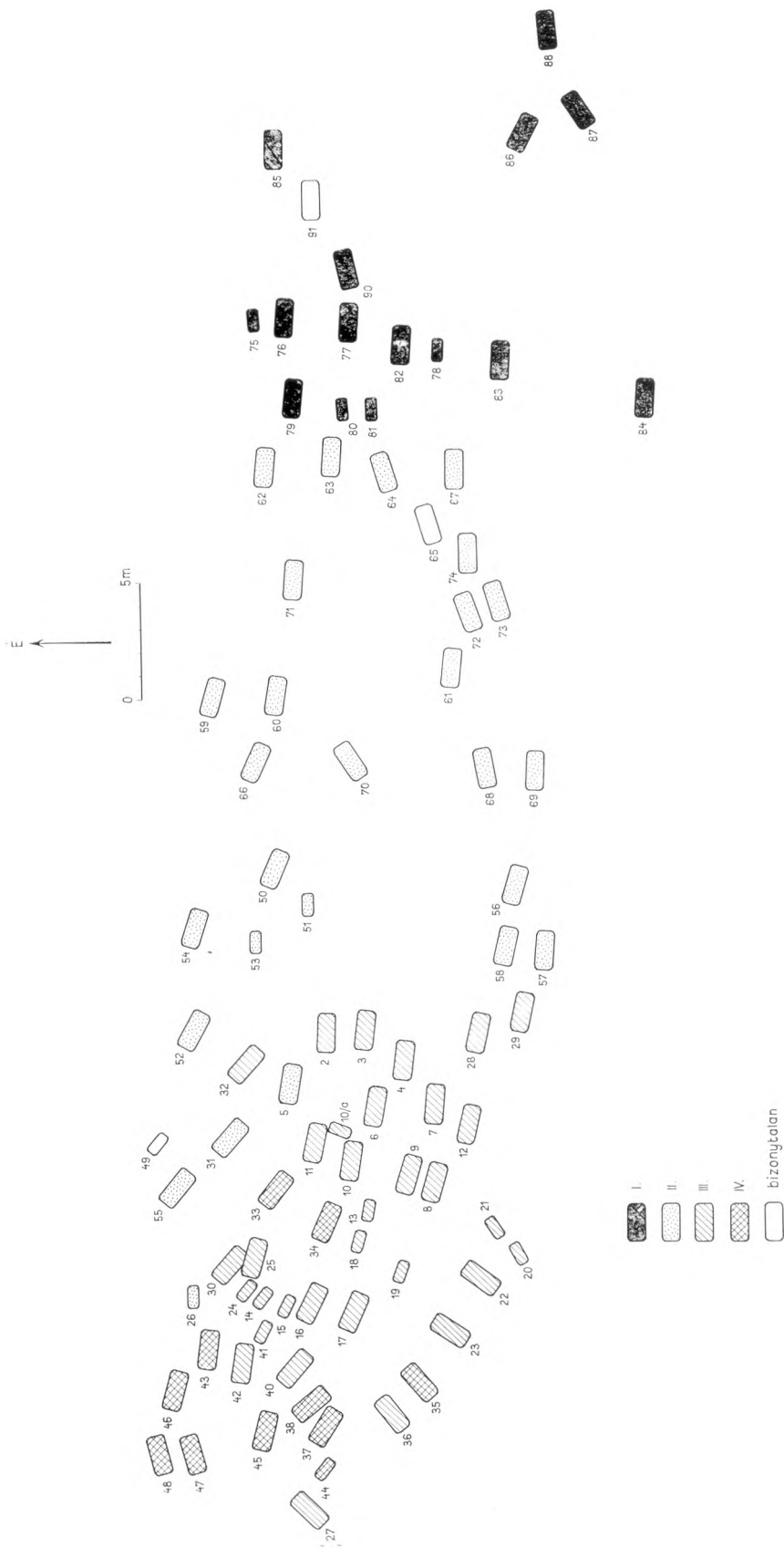
11. család: apa: (71. sír), 45–50 éves, vércsoportja: 0, embertani típus: Cro-magnoid. Hajában egykor ezüst S-végű karika volt.

Anyja: ?

Gyermek: (72. sír), 10 év körüli lányka, vércsoportja: 0, embertani típus: gyengén mongoloid, karján bronz karperec volt, ruháját bronz füles gomb fogta össze.

4. Letkés-Téglaégető (Pest m., szobi járás), A X–XI. századi temető vércsoport megoszlási térképe. – Letkés-Ziegelbrennerei (Kom. Pest, Kreis Szob). Skizze der Blutgruppen im Gräberfeld aus den 10–11. Jh.

5. Letkés-Tégláégető (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető időrendi csoportjai kémiai vizsgálatok alapján. –
 Letkés-Ziegelbrennerei (Kom. Pest, Kreis Szob).
 Chronologische Gruppen des Gräberfeldes aus den 10–11. Jh. im Ergebnis chemischer Untersuchungen.

BIZONYTALANSÁGOK
A II. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

Van néhány temetkezés, amely nehezen sorolható egyik vagy másik csoporthoz (pl. 71. sír). Eléggő bizonytalan több családi csoport elkülönítése, mivel részben hiányosak a csoportok, részben más csoportosításra is nyílna lehetőség. Jónéhány sír (különösen a gyermek sírok) a csekély sírmélység következtében elpusztult. Itt említem meg, hogy az antropológusok számítása szerint „minél gazdagabb a temető leletanyaga, annál kisebb a gyermekhaladóság”.¹⁸ Függetlenül attól, hogy vajon helyes-e az embertanosok százalékszámítása, az a mi esetünkben is bizonyosnak látszik, hogy a megtalált gyermekvázak és az eltemetett gyermekek száma között lényeges különbségnek kell lennie.

A régészeti elemzés alapján megnyugtatónak lehet mondani a csoport keltezését. Az S-végű hajkarika az egész csoportra jellemző, így a legkorábbi temetkezéseket sem lehet a X. század derekánál korábbra keltezni.

A 11 család közötti – feltételezhető – rokoni kapcsolatok kimutatására a megalapozatlanság veszélye nélkül nem lehet vállalkozni.

III. CSOPORT

1. család: apa: (10. sír), 30–35 éves, vércsoportja: A. Embertani típusa: keleti-mediterrán (szláv). A sírt nagy kövekkel rakták körül a fejnél.

Anya: (11. sír), 25–35 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: mediterrán-Cro-magnoid. A koponya körül nagy köveket helyeztek el.

Gyerekek:

a) 19. sír, 4–5 éves kislány, vércsoportja: B. Karján bronz karperec.

b) 18. sír, 5–8 éves fiú, rachitises, vércsoportja: B. A holttest mellé köveket helyeztek. Nyakán gyöngy-sor, övén vas kés volt.

c) 10/a sír, 4–5 éves leányka, vércsoportja: B. Rachitises.

E hattagú család összetartozását már a feltáráskor észrevettük.

2. család: apa: (3. sír), 40–50 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: turáni. A sírt a fejnél kövekkel rakták körül. A koponya mellett S-végű hajkarika és egy gyöngyszem volt. Az idős kort megért férfi vázán az osteoporosis tünetei látszanak.

Anya: (4. sír), 30–40 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: keleti mediterrán-taurid. A koponya körül kőpakolás, a hajába S-végű karikát fontak, ujján gyűrűt viselt. A kémiai meghatározás szerint férfi váz volt, de a morfológiai meghatározást támogatja a régészet.

Gyermek: (2. sír), 10 év körüli fiú, vércsoportja: 0. Rachitises.

Rokon: az asszony testvére (?) (6. sír), 40–50 év körüli férfi, vércsoportja: 0, embertani típusa: turáni-Cro-magnoid.

Az 1. és 2. számú család temetkezési ritusát figyelve szembevetünk a kőpakolás szokása és a rendszeresen test mellett kinyújtott kar. Ez a két jelenség természetesen inkább az egyidejűség mellett érv, semmint a két csoport közötti rokonság mellett.

3. család: apa: (7. sír), 30–40 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: gyengén mongoloid. Osteomalácia. Ujján bronz gyűrűt viselt.

Anya: (12. sír), 30–40 éves, vércsoportja: AB. A sírban edénytöredéket találtunk.

Gyermekek:

a) 20. sír, 8–10 éves lányka, vércsoportja: AB. Beteges váz (osteolystrophia).

b) 21. sír, 5 év körüli lányka, vércsoportja: A. Melléklete egy tojás volt.

Rokon: talán ehhez a csoporthoz sorolandó a 8. és 9. sír is. A 8. sír 60–70 éves asszony, vércsoportja: 0, embertani típusa: keleti-mediterrán. A vázon osteoporosis nyomai mutathatók ki. Közvetlenül a sír mellett ellenkező tájolásban fekszik a 9. sír, 30 év körüli nő, vércsoportja: 0, embertani típusa: taurid-kelet-európai. Ugyancsak beteg (osteomalácia).

4. család: férfi (28. sír), 45–55 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: armenoid-keleti mediterrán. Osteoclerosis nyomaival.

Asszony: (29. sír), 30–40 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: uráli-mongoloid. Melléklete: ujján bronz gyűrűt viselt.

5. család: férfi: (22. sír), 35–45 éves, vércsoportja: B, embertani típus: nordikus-Cro-magnoid.

Asszony: (23. sír), 30–40 éves, vércsoportja: B. Osteoclerosis.

6. család: férfi: (36. sír), 50 év körüli, vércsoportja: 0. Osteoclerosis.

Asszony: (?) (27. sír), 30–40 éves, vércsoportja: AB. Osteomalácia.

A 27. és 36. sír közötti dombeljő elpusztult, így az esetleges gyermeksírok tönkrementek.

7. család: apa: (40. sír), 30–40 éves, vércsoportja: 0, embertani típus: taurid-pamiri.

Anya: (30. sír), 20–30 éves, vércsoportja: A, embertani típus: turáni-gracil-mediterrán. Hajában bronz S-végű hajkarika. Kimutatható osteoclerosis.

Gyerek: (41. sír), 1–5 éves fiúcska, vércsoportja: A. Rachitises.

Rokon: (17. sír), 35–45 éves nő, vércsoportja: A, embertani típusa: uráli-mongoloid. Hajfonatát karika fogta össze, ujján bronz gyűrű volt.

8. család: apa: ?

Anya: (25. sír), 40–45 éves, vércsoportja: AB, embertani típusa: taurid-pamiri. A hajfonataiban egykor 2 db S-végű hajkarika volt.

Gyerekek:

a) 14. sír 5–8 éves lányka, vércsoportja: B.

18. BOTTYÁN O., AntH 11 (1972) 88.

b) 15. sír, 1–2 éves fiúcska, vércsoportja: AB. Rachitises. A koponyája mögött kő állt.

c) 24. sír, 4 év körüli lányka, vércsoportja: B. Rachitises.

A régészeti elemzés alapján a 25. sír asszonyát a 40. sírban nyugvó férfi második feleségének véljük. A 42., 16. és 39. sírok biztosan összetartoznak topográfiai fekvésük és vércsoportjuk szerint. Ha feltételezzük, hogy a 42. sírban nyugvó férfi a 16. és 39. sírban nyugvó gyerekek apja, létrejött a

9. család: apa (42. sír), 25–35 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: gyengén mongoloid.

Anya: ?

Gyerekek:

a) 16. sír, 8–10 éves lányka, vércsoportja: 0, embertani típusa: mediterrán.

b) 39. sír, 1–2 éves lányka, vércsoportja: 0.

IV. CSOPORT

1. család: apa: (34. sír), 30–40 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: Cro-magnoid-nordikus, kevés mongoloid vonással. Osteomalácia.

Anya: ?

Gyerek: (33. sír), 8–10 éves lányka, vércsoportja: 0. Eléggé gazdagon felékszereztek. Nyakában bronz nyakperec és gyöngysor, hajában hajfonat-karikák, ujján bronz gyűrű.

2. család: apa: (38. sír), 20–35 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: mongoloid.

Anya: (37. sír), 45–55 éves, vércsoportja: B, embertani típusa: keleti-balti-Cro-magnoid.

Gyerek: (44. sír), 1–2 éves fiúcska, vércsoportja: B. Rachitises.

Rokon: (45. sír), 40–45 éves nő, vércsoportja: 0, embertani típusa: Cro-magnoid-pamiri. Osteomalácia.

3. család: apa: (46. sír), 30–40 éves, vércsoportja: AB, embertani típusa: mediterrán. Osteomalácia.

Anya: (43. sír), 20–25 éves, vércsoportja: AB, embertani típusa: mongoloid (?).

Gyerek: (46/a sír), 7–12 éves fiú, vércsoportja: AB. Rachitises.

4. család: férfi: ?

Asszony: (48. sír), 40–45 éves, vércsoportja: 0, embertani típusa: keletbalti-alpi. Haját 2 db S-végű hajkarika fogta össze, szájában (Charon-pénz) I. László (1077–1095) ezüst obulusa volt. (CNH. I. 32, HÓMAN B, Magyar pénztörténet. Bp. 1916, 197. (24. kép.)

Rokon: (47. sír), 40–50 éves nő, vércsoportja: 0, embertani típusa: Cro-magnoid-mediterrán, kevés mongoloid vonással.

5. család: (35. sír), 30–40 éves nő, vércsoportja: A.

BIZONYTALANSÁGOK A IV. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

A kémiai-analitikai vizsgálatok teljesen egyértelműen mutatták ki azt, hogy ez a csoport a temető legfiatalabb sírjait tartalmazza. Az egzakt módszereket nemcsak kiegészíti, de határozottan meg is erősíti a régészeti elemzés, hiszen e csoportból ismerjük a temető egyetlen érmét (48. sír), amely arra nézve kétségtelen bizonyíték, hogy ezt a halottat a XI. század vége előtt nem temethették el. A családi csoportok létrehozása természetesen – ebben az esetben is – tartalmazhat önkényes vonásokat, hiszen feltűnően hiányosak az egyes családok, másrészt különös lenne, ha egy-egy családi temetkező helyen többnyire csak az apát, anyát és a gyermekeket találánk. Nem esik a János a sopronkőhidai IX. századi temető adatai alapján megállapítja, hogy az egyes családok számított (átlagos) létszáma 9,3 volt, a családonkénti gyermekek száma pedig min. 5.¹⁹ Mindezen nehézségek ellenére is előbbre jutottunk, hiszen bizonyossá vált, hogy a temetők belső rendjét nem a sír-sorok alkotják, hanem a családi sírcsoportok.

ÖSSZEGEZŐ ÉRTÉKELÉS

Eddigi elemzésünk értéke természetesen elsősorban attól függ, hogy a rendelkezésünkre bocsátott adatok mennyire megbízhatóak. A vércsoport meghatározásokkal kapcsolatban álljon itt Lengyel Imre figyelmeztetése: „Az ásatag csontanyag vércsoport vizsgálata során nincs megfelelő kontrollra lehetőségünk.” Így hát „statisztikai módszerekre alapított logikai kontrollrendszer kell kialakítanunk”.²⁰ A régész számára csak a Hardy–Weinberg-törvény mechanikus alkalmazása látszik járható útnak, melynek értelmében az A, a B és a 0-ás vércsoportok előfordulási arányát egybevetjük az AB-s csoportúak számával. A szignifikáns különbség abszolút értékének meghatározására azonban vállalkozhatunk.

Először vessük össze a kémiai és morfológiai adatokat:

Sír- szám	Nem kémiai	morfo- lógiai	Életkor kémiai	morfo- lógiai	Kóros elváltozás
1	nő	nő	40–50	30	
2	férfi	férfi	5–10	9	rachitis
3	férfi	nő	40–50	40	osteoporosis
4	férfi	nő	30–40	25	
5	nő	nő	35–45	50	
6	férfi	férfi	40–50	40	
7	férfi	?	30–40	11	osteomalácia
8	nő	férfi	60–70	35	osteoporosis senilis

19. NEMESKÉRI J., Dem 13 (1970) 65–66. – PÁLÓCZI H. A., Régészeti és demográfiai módszerek Árpád-kori

településtörténeti kutatásainkban. In: Nagyvászyoni előadások. Veszprém. 1973, 41–67.

20. LENGYEL I., AntK 17 (1973) 48.

Sír- szám	Nem		Életkor		Kóros elváltozás	Sír- szám	Nem		Életkor		Kóros elváltozás
	kémiai	morfo- lógiai	kémiai	morfo- lógiai			kémiai	morfo- lógiai	kémiai	morfo- lógiai	
9	nő	nő	20–30	35	osteomalácia	49	férfi	–	5–12	–	rachitis
10	férfi	férfi	25–35	50		50	nő	nő	30–40	50	
10/a	nő	–	5–15	–		51	férfi	férfi	5–10	1,5	rachitis
11	nő	nő	25–35	55		52	férfi	férfi	35–45	50	
12	nő	nő	30–40	50		53	nő	?	5–10	1,5	
13	férfi	?	0– 5	1,5	rachitis	54	férfi	nő	15–25	55	
14	nő	?	8–12	5		55	férfi	nő	35–45	55	
15	férfi	?	3– 7	1	rachitis	56	férfi	férfi	15–25	45	
16	nő	férfi	5–10	10		57	nő	férfi	4– 8	5	
17	nő	nő	45–55	35		58	nő	nő	10–15	20	
18	férfi	férfi	3– 8	4– 5	rachitis	59	férfi	férfi	35–45	45	
19	nő	?	0– 5	4– 5		60	férfi	nő	40–50	25	
20	nő	férfi	8–15	5– 6	osteop- lystrophia	61	nő	nő	40–50	40	
21	nő	férfi	5– 8	1		62	nő	?	25–35	1	
22	férfi	férfi	35–45	45		63	férfi	férfi	55–65	50	osteoclerosis
23	nő	nő	56–60	30	osteoclerosis	64	nő	nő	40–50	45	
24	nő	?	0– 5	4– 5	rachitis	65	nő	nő	30–40	40	osteomalácia
25	nő	férfi	30–40	45		66	nő	nő	8–12	adult	
26	nő	?	3– 7	1	rachitis	67	férfi	férfi	45–55	50	
27	férfi	nő	30–40	adult	osteomalácia	68	nő	nő	20–30	35	
28	férfi	nő	45–55	45	osteoclerosis	69	férfi	férfi	30–40	35	
28/a	nő	–	5–15	–		70	férfi	?	12–15	12	osteomalácia
29	nő	férfi	35–45	20		71	férfi	nő	35–45	55	
30	nő	nő	35–45	20	osteoclerosis	72	nő	?	7–12	13	rachitis
31	nő	nő	40–50	45		73	férfi	?	10–15	10	
32	nő	férfi	45–50	50	osteoclerosis	74	nő	nő	30–40	20	
33	nő	–	8–12	–		75	nő	férfi	45–55	maturus	osteoporosis
34	férfi	férfi	30–40	40	osteomalácia	76	nő	férfi	20–30	25	
35	nő	férfi	40–50	30		77	nő	férfi	40–50	50	osteomalácia
36	férfi	nő	40–50	50–60	osteoclerosis	78	férfi	?	0– 3	1– 2	rachitis
37	nő	férfi	45–55	55		79	nő	nő	30–40	55	osteophyták
38	férfi	nő	15–25	16		80	nő	?	0– 3	7	
39	nő	férfi	0– 5	9		81	nő	?	1– 2	6	
40	férfi	férfi	20–30	45		82	férfi	férfi	25–35	25	
41	férfi	–	0– 5	–	rachitis	83	nő	nő	14–19	15	
42	férfi	nő	25–35	11		84	férfi	férfi	35–45	35	
43	nő	nő	15–25	15		85	férfi	?	25–35	?	osteoporosis
44	férfi	?	0– 5	1	rachitis	86	férfi	férfi	30–40	50	osteomalácia
45	nő	nő	35–45	45	osteomalácia	87	nő	nő	30–40	50	
46	férfi	férfi	35–45	11	osteomalácia	88	férfi	férfi	40–50	45	osteoporosis
46/a	férfi	férfi	7–12	–	rachitis	89	nő	nő	40–50	adult	
47	nő	nő	15–25	50		90	nő	férfi	35–45	45	osteomalácia
48	nő	nő	30–40	45		91	?	?	2– 3	?	

A nemek meghatározásakor azt láthatjuk, hogy a kémiai és a morfológiai vizsgálat megegyezett 44 esetben, eltért 25 esetben, 23 esetben viszont csak egy adat állt rendelkezésre (kémiai). Az eltéréseknél 20 esetben valószínűbb, hogy kémiai meghatározás a helyes, 4 esetben biztosan a morfológiai helyes, 1 esetben pedig mindkét meghatározás hibás. Tulajdonképpen a biztos egyezés az 50%-ot sem éri el. Az életkor meghatározásánál azt az elvet követtük,

hogy közelítő értékek esetén a középarányost adtuk meg. Kiemelendő eltérés 18 esetben volt. A 18 eset közül 13-nál a morfológiai eredményt tartjuk hibásnak, 4 esetben a kémiai és 1 esetben mindkettőt.

Tanulságos megemlíteni a Somogy megyei kerpesztai temető embertani feldolgozásának régebbi (1934) és újabb (1959) eredményeit. Az antropológiai meghatározások igen nagy mértékben eltérnek egymástól ugyanazon temető esetében. Az egyezés mind-

össze 22,5⁰/₀.²¹ Ez ismételten óvatosságra int bennünket.

A vércsoportok megoszlása a következő: A vércsoportúak: 21,9⁰/₀, B vércsoportúak: 30,7⁰/₀, 0 vércsoportúak: 35,2⁰/₀, AB vércsoportúak: 12,2⁰/₀. Feltűnő a B és a 0 vércsoportúak túlsúlya. Lengyel Imre megállapítása szerint²² a későavar és a szláv népességre inkább az A vércsoport jellemző (Oroszvár, Kál²³), melynek alapján a letkési népességet zömmel magyar etnikumúnak kell tekintenünk.

Az időrendi csoportok értékelésénél (I., II., III., IV. csoport) Lengyel Imre felhívta a figyelmet arra, hogy az I. csoport generációja hiányos, ugyanakkor itt fordul elő a legtöbb kóros (patológikus) elváltozás. Talán különböző etnikumok keveredésére kell gondolnunk, mint kiváltó okra. Kiszely István meghatározása szerint az I. csoport 17 halottja közül 3 Cro-magnoid típusú volt, amely autochon (talán szláv?) népességet jelenthet. 5 egyén keleti-mediterrán típusú volt. Ugyanakkor 3 esetben mongolid vonások jelentkeznek. Ismeretes például, hogy magyar és tót egyének házasságából született gyermekeknél több a csipőficomok.

A kórfolyamatok tulajdonképpen két nagy csoportra oszthatók: a táplálkozási hiánybetegségek okozta csontelváltozások (rachitis, osteomalácia) és az atrófiás csontbetegségek (osteoporosis). A 91 síros temetőből 35 esetben volt kimutatható kóros elváltozás.²⁴

Nehéz biztos következtetéseket levonni a rassz-típusok alapján, mivel egyrészt a rassz-antropológia eléggé bizonytalan talajon áll,²⁵ másrészt egy-egy népesség már a X. században is a legkülönbözőbb elemekből tevődhetett össze. A II. csoportban mindenesetre továbbra is túlsúlyban van – Kiszely István szerint – a Cro-magnoid-gracil mediterrán típus (10 eset), míg a keleti típusok jelenléte állandónak tűnik (6 eset). Az I. és II. csoport kronológiailag egykorú. Régészetiileg ezt nehéz megerősíteni, mivel az I. csoport sírjaiban alig volt melléklet, de cáfolni sem nagyon tudjuk, mert a II. csoport jelentősebb mellékletű 8–10 sírja bizonyosan nem régibb a X. század derekánál. (A bizonyos szó természetesen csak abban az esetben használható, ha a tárgy típusok időrendjét elfogadhatjuk.²⁶)

SZOB-KISERDŐ (PEST M., SZOBI J.)

Horváth Adolf János nagymarosi tanár

21. ACSÁDI GY. – NEMESKÉRI J. – HARSÁNYI I., AAH 11 (1959) 419–456. – NEMESKÉRI J., Dem 13 (1970) 61. – Vö. KRALOVÁNSZKY A., JPMÉ 13 (1968) 75–116.
22. BÖTTYÁN O., AntH 11 (1972) 106. – Vö. FARKAS GY. – LENGYEL I. – MARCSIK A., AB Szeged 17 (1971) 199: a mélykúti avar temetőben a vércsoport megoszlás a következő volt: A vércsoportúak = 22,91⁰/₀, B vércsoportúak = 20,83⁰/₀, 0 vércsoportúak = 22,91⁰/₀, AB vércsoportúak = 25,00⁰/₀. A mai magyarság vércsoportmegoszlása: A vércsoportúak = 42⁰/₀, B vércsoportúak = 19⁰/₀, 0 vércsoportúak = 30⁰/₀, AB vércsoportúak = 9⁰/₀. Vö. FEHÉR–FARKAS id. mű. 35.
23. SZABÓ J. GY., AÉ 97 (1970) 265.

1937-ben végzett ásatást Szob-Kiserdő területén, az általa felásott sírok száma azonban pontosan nem állapítható meg. Ásatási jegyzőkönyve 60 sírt említ,²⁷ amelynek fele már fel volt dűlve. A részletesebb jegyzőkönyv azonban²⁸ csak 35 sír adatait tartalmazza. A MNM leltárkönyvébe²⁹ 37 sír anyagát jegyezték be, a beszállított embertani anyag feldolgozója, Nemeskéri János pedig 46 sírről beszél.³⁰ A Horváth A. János által készített térképvázlat nagyon hiányos, így csak a hitelesítő ásatás adhatott választ a vitás kérdésekre.

A feltárára 1964–1966 között került sor.³¹ A régi sírok közül 58-at sikerült megtalálni és további 24 érintetlen temetkezés került még elő. A feljegyzések és az ásatási megfigyelések alapján lehetőség nyílt a sírok azonosítására. A szob-kiserdei temető 82 sírja azonban semmiképpen sem tekinthető a temető egykori teljes sírszámának, mivel egyrészt számos temetkezést feldúltak, másrészt mivel jónéhány csontváz töredékes (szórványos) darabjait nem tudtuk sírokhoz kötni.

E nehézségek ellenére a temetőt teljesen feltártuk tekinthetjük, nem egy esetben azonban számolnunk kell bizonytalansági tényezővel.

Az elvégzett kémiai-szerológia, morfológiai és régészeti vizsgálatok alapján öt fő időrendi csoportot sikerült elkülöníteni.

I. CSOPORT

1. család: apa: (22. sír) 40–50 éves, vércsoportja: 0. Kémiai csoport: 1, embertani típusa (1) ?. Melléklete: –

Anyja: (64. sír), 45–50 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: (1).

Melléklete: vaspántos favödör.

2. család: apa (28. sír) 30 év körüli, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: uráli (3). Melléklete: 2 db vas nyílcsúc.

Anyja: (36. sír), 20–25 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: uráli (3), melléklete: –

Gyermekek:

a) 61. sír, 5 év körüli kislány, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: ? Melléklete: –

b) 63. sír, 10 év körüli kislány, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: mongolid (3). Melléklete: 2 db S-végű hajkarika.

24. A jelzett betegségekre vö. HARANGHY L., Részletes kőrbonctan. II. Bp. 1960, 930–932. – PETENYI G., Gyermekgyógyászat. Bp. 1955. 99 skk.

25. ÉRY K. – KRALOVÁNSZKY A. – NEMESKÉRI J., AntK 7 (1973) 41.

26. SZÓKE B., RT 1 (1965).

27. MNM A. 422. sz. VII. ltsz. 4063.

28. MNM A. 10. sz. ltsz. 3699.

29. MNM Népv. napló 2/1937.

30. NEMESKÉRI J., AÉ 7–9 (1946–48) 382–385.

31. BAKAY K., AASz 10 (1966) 126–127. – BAKAY K., AÉ 92 (1965) 241. – Uő. AÉ 93 (1966). – Vö. BAKAY K., Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez. Pécs, 1965. – Uő. AAH 19 (1967) 136–137, 147.

6. Szob-Kiserdő (Pest m., szobi járás). X–XI. századi magyar temető összesítő régészeti térképe. – Szob-Kleinwald (Kom. Pest, Kreis, Szob). Unfassende archäologische Skizze des ungarischen Gräberfeldes aus den 10–11. Jahrhunderten.

7. Szob-Kiserdő (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető nemi megoszlási térképe. — Szob-Kleinwald (Kom. Pest, Kreis Szob). Skizze der geschlechtliche Zusammensetzung des Gräberfeldes aus den 10–11. Jh.

3. család: apa: ?

Anyja: (74. sír), 60 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ? Melléklete: –

Gyermekek:

a) 60. sír, 3–5 éves kislány, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ? Melléklete: agyagedény, vas kés, nyakék: 13 gyönggyel, átfúrt vadkanagyarral, egy 6 cm hosszú, pontkörös díszítésű bizánci bronz kereszttel és egy erősen aranyozott bizánci bronz éremmel. Az átfúrt érem VII. Konsztantinosz és II. Romanosz (945–959) konsztantinápoliszi verete.³² Ezen kívül szerepelt még 1 füles bronz gomb és 2 db S-végű hajkarika.

A kereszt párhuzamai biztos támpontot adhatnak a keltezéshez.³³ A kislány a X. század második harmadában halhatott meg, s mivel az anyja az első generációhoz tartozott – és legalább 20 évvel túlélte kislányát – a szobi temető megnyitásának időpontját megközelítően 910 körüli időre tehetjük.

b) 73. sír, 5–6 éves kislány, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: ? Melléklete: agyagedény, vas kés, 2 db egyszerű bronz hajkarika, 1 bronz gyűrű, bronz nyakperccel ráfűzve egy kék gyöngyszem és 3 fűrészalakú csüngő.

A kémiai csoportbeli különbözőség kissé rontja a két gyermek együvé tartozásának feltételezését, a sírok helyzete és a mellékletek azonban nagyon is lehetővé teszik ezt a kapcsolatot. Mindkét gyermeknél feltűnő a felékszerezettség, az agyagedény és a vas kés sírjátétele. Ugyanakkor a 73. sír nyakperce, ill. csüngői a legszorosabb kapcsolatot mutatják a keleti – E. Halikova által joggal magyarnak tartott – leletekkel.³⁴ Időrendi szempontból is támpontot jelent ez a fűrészcüngős nyakék, hiszen a csongrád–vendelhami temetőben talált hasonló csüngőkkel érem is előkerült. (Theophilosz II. Mikhael és Konsztantinosz (832–839) verete.³⁵)

4. család: férfi: ?

Asszony: (12. sír), 20 év körüli, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: Cro-magnoid A. (1). Melléklete: –

Gyermekek: ?

5. család: férfi: ?

Asszony: (32. sír), 25 éves, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: turáni (2). Melléklete: agyagedény (?).

Az I. csoport többi sírját – még feltételesen sem – lehet családi egységekre bontani. Nagyon valószínű, hogy a 37. és 38. sír halottjai egykor rokoni kapcsolatban voltak, hiszen vércsoportjuk (A), kémiai csoportjuk (3) és embertani típusuk (taurid-mongoloid-bajkái, (3) is megegyezik. Mindkét sírba nőt temettek el. A 37. sír 20–25 éves női halottja mellett bronz

láncocskát is találtunk, a 38. sírban melléklet nem volt.

Látzólagos közelségük ellenére sem vélhetjük összetartozónak a 68. sír 25 év körüli, B-s vércsoportú asszonyát és a 71. sírban nyugvó 13–15 év körüli, AB-s vércsoportú leánykát, mivel kémiai csoportjuk és embertani típusuk is eltérő. A 68. sírban fekvő asszony hajában 2 db S-végű hajkarika, 2 db sima hajkarika volt, karját egy-egy sima bronz huzalkarperccel ékítette, ujjain bronz pántgyűrű volt, illetőleg fontott ezüst gyűrű. Kémiai csoportja: 3, embertani típusa: armenoid-bajkái (3). A 71. sírban a kislány holttestét kövekkel rakták körül és hajában volt csak két bronz karika. A 67. sírban fekvő 2–3 éves kislányka talán a 40. sír adultus korú (30–40 éves) asszonyának volt a gyermeke, mivel vércsoportjuk azonos (0), embertani típusuk (mongolid: 3), az azonosításhoz szükséges többi adat azonban hiányzik, mellékletük pedig nem volt. Magában áll a 19. sír is, melybe 40–45 év körüli férfit temettek el. Vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: mongolid (3), melléklete nem volt.

BIZONYTALANSÁGOK AZ I. CSOPORT ÉRTÉKEZÉSÉBEN

A kémiai-analitikai-szerológiai elemzés segítségével megállapított időrendi csoportok képezik elemzésünk alapját. Természetesen mindig arra törekszünk, hogy a kronológiai beosztást régészeti elemzések révén megerősítsük. Úgy véljük, hogy az I. csoport sírjai sem a rítusukat, sem a mellékleteket illetően nem mondanak ellent annak, hogy ezt a sírcsoportot tekintsük a szobi temető legrégebbi temetkezéseinek. Mégis vannak körültekintésre és óvatosságra sarkalló momentumok. Ilyen például a melléklet nélküli sírok viszonylag magas száma (18 sírből 9 sír), az S-végű hajkarikák többszöri előfordulása (3 sírban), valamint az, hogy e csoport sírjai csaknem a temető legkeletibb (szélső) sírjai között szerepelnek. Nyilvánvaló, hogy a temető létrehozó első generáció a Duna árteréből meredeken kiemelkedő domb tetjének nyugati peremén kezdett el temetkezni, vagyis a temető északnyugat, nyugat és dél felé fiatalodik. Ezt igazolná az a régebbi keletű feljegyzés is, mely szerint a 36. sír közelében két lovas sír is volt.³⁶ A rendelkezésünkre álló adatok szerint a temető létrehozó népesség a X. század első évtizedeiben 9–10 családból állott. Ezt azonban – mint fentebb láttuk – nem tudjuk teljes mértékben igazolni, mivel a sírcsoportok hiányosak. Ennek több oka lehet: nem minden családtagot temettek el a szálláshely temetőjében, több sírt a szőlőművelés folytán nyom nélkül megsemmisítettek.

32. Gedai István meghatározása.

33. Hazai párhuzamok: Kecskemét–Vatya (Mészáros Gyula gyűjteményéből), Deszk, Tiszakeszi–Szódadomb (HOM 53. 1119. 4.)

34. Halikova E. A. Погребальный обряд танкеевского могильника, к. Вопросы этногенеза, Kazán 1971, 81. Vö. HMÉ 1 (1973) 30. – MESTER-

HÁZY K., FA 26 (1975) 100., 7. j. – DIENES i. m. 48 (Szakony).

35. Az adatra Erdélyi István és Bálint Csanád hívta fel a figyelmet (Ltsz. 57. 20. 17. Szentés).

36. MNM A 10. sz.

37. KISZELY I., A szob-kiserdei X–XI. századi temető rövid embertani jellemzése (kézirat).

Kiszely István az emberi típusok meghatározásánál három csoportot vett fel.³⁷ Az 1. típusba a Cro-magnoid-ot sorolta, a 2. típusba a turánidot helyezte, a 3. típusnak pedig a mongolid, uráli, bajkái, armenoid jegyeket mutató egyedeket nevezte. Első áttekintésre szembetűnik, hogy az I. csoport többnyire mongolid-uráli embertani típusokat tartalmaz. Gondot okoz azonban a rasszantropológia hazai műveleinek gyakran merőben eltérő típusmeghatározása. Kiszely István például a 28. sír halottját uralinak határozta meg, Nemeskéri János pedig nordikus-keletbaltinak véli. A 37. sír Kiszely István szerint mongolid, Nemeskéri János szerint nordikus stb.³⁸

II. CSOPORT

1. család: férfi: (13. sír), 25 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ? Melléklete: –

Asszony: (62. sír), 45–50 éves, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: taurid (2). Melléklete: –

Gyermek: (29. sír), 15 év körüli kislány, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: uráli (3). Melléklete: gyűrű.

Megjegyzés: a morfológiai meghatározás szerint 70 éves nő!

2. család: apa: (24. sír), 40–50 éves, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: paleoeuropid (1). Melléklete: hajkarika?

Asszony: (17. sír), 50 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: bajkái-kisázsiai. (3) Melléklete: –

Fiú: (21. sír), 25–30 éves, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: Cro-magnoid A (1). Melléklete: 2 db bronz hajfonatkarika, mindkét alkaron egy-egy bronz huzalkarperec, újjain bronz gyűrű, kétélű egyenes vas kard³⁹, vas fokos, kés, csontborítású vasalt tegez, benne 5 vas nyílcsúcs. A lábak végénél 2 db vas kengyel, zabla és hevedercsat.

3. család: apa (23. sír), 25–30 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: turáni (2). Melléklete: 2 db nyitott bronz hajkarika, egyik újján bronz gyűrű, a lábak mellett 2 db vas nyílcsúcs.

Anya?

Gyermek: (20. sír), 8–10 éves kislány, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: ? Embertani típusa: ? Melléklete: hajkarikák?

4. család: férfi (25. sír), 30–40 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: sinid (3). Melléklete: –

Asszony: (45. sír), 50 év körüli, vércsoportja 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: kelet-balti (1). Melléklete: 2 db hajkarika és 2 db bronz karkötő.

5. család: apa: (4. sír), 25–30 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: nordikus-Cro-magnoid (1). Melléklete: hajkarikák, kés?

Anya: ?

Gyermek: (44. sír), 2–3 éves, vércsoportja: ?, kémiai csoportja: ? Embertani típusa: ? Melléklete: –
6. család: apa: (3. sír), 30 év körüli, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: armenoid (2). Melléklete: bronz gyűrű, bronz karkötő.

Anya: (3. sír), 25 éves, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: nordikus-Cro-magnoid (1). Melléklete: –

Gyermekek: ?

Egyéb hozzátartozók: (1. sír), 55 év körüli nő, vércsoportja: A, kémiai csoportja: ? Embertani típusa: kisázsiai (2). Melléklete: 2 db hajkarika, obszidián darab.

A második csoportba sorolt többi sírt családi közösségekbe nem tudjuk elhelyezni. A temetőtérrkép alapján indokoltnak tűnne a 6. és a 7. sírt a 6. családhoz sorolni, azonban ennek ellene mond a 0-ás, illetőleg a B-s vércsoport és a kémiai-kronológiai besorolás is. Embertani típus: uráli-europosibirid (3).

Teljesen tanácstalanok vagyunk a 75. sírt illetően, amelybe egy 15 év körüli fiút temettek, vércsoportja 0-ás, kémiai csoportja: 2. Melléklete: 2 hajkarika és egy bronz gyűrű. Ez a sír távol is esik a II. csoport többi temetkezésétől.

BIZONYTALANSÁGOK A II. CSOPORT ÉRTÉKELESEBEN

A kémiai-analitikai-szerológiai vizsgálatok alapján felvett csoportok közül a II. időben fiatalabb, mint az I. csoport. Korábban megállapíthattuk, hogy az első csoportba sorolt temetkezések 910–960 közötti időre esnek. Milyen támpontjaink vannak a II. csoport időrendjét illetően?

A legfontosabb fogódzónk kétségtelenül a 21. sír leletanyaga, ezen belül is a kétélű, egyenes, nyugati típusú kard, amelynek az időrendjét meglehetősen pontosan sikerült meghatározni⁴⁰. Eszerint a 21. sír férfia Géza fejedelem újjászervezett seregében harcolt, s így – legkorábban – 970–980 körül halhatott meg. Mivel a 21. sír halottjánál időrendileg régebbi temetkezések a kikövetkeztetett szülők sírjai (24. és 17. sír), hozzávetőleges számítást tudunk végezni. A 21. sírban nyugvó harcos 30 éves korában hunyt el, tehát 950 körül született, a 24. illetőleg a 17. sírba temettek tehát ekkor még éltek. Eszerint a szülők legkorábban a X. század derekán kerülhettek a temetőbe. Figyelembe véve az eltemetettek számát (20 sír), reálisnak véljük a II. csoport kronológiai határait 940–990 közé helyezni.

A melléklet nélküli sírok száma ebben a csoportban is elég magas (20 sírből 8 sír).

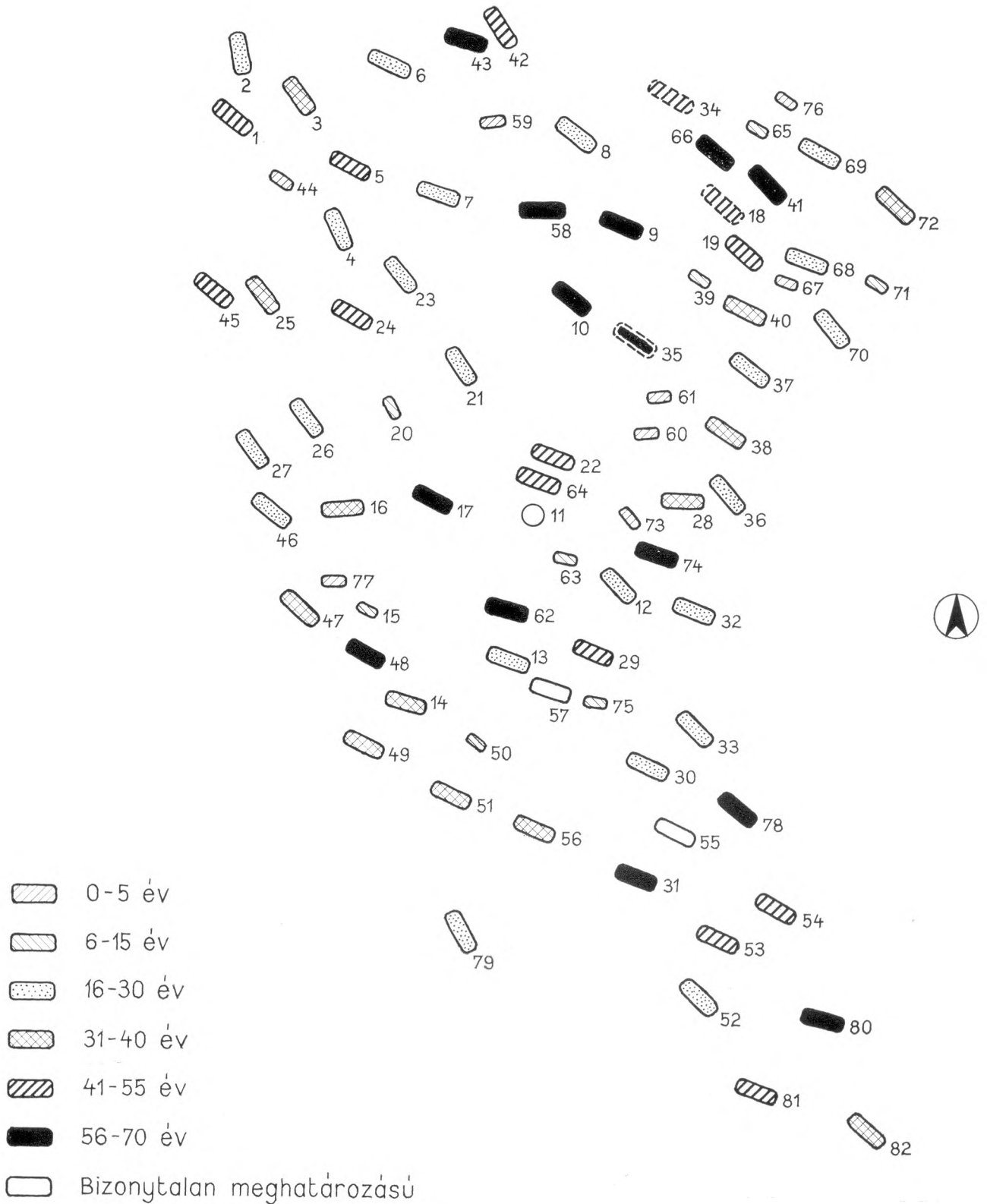
Az embertani típusokat illetően figyelemre méltónak kell tartanunk azt, hogy 6 esetben fordul elő 1-es rassztípus, vagyis paleoeuropid (25. sír), Cro-magnoid (21. sír), kelet-balti (45. sír), nordikus-Cro-magnoid (21. sír), kelet-balti (45. sír), nordikus-Cro-magnoid (21. sír).

38. NEMESKÉRI J., AÉ 7–9 (1946–48) 382–385.

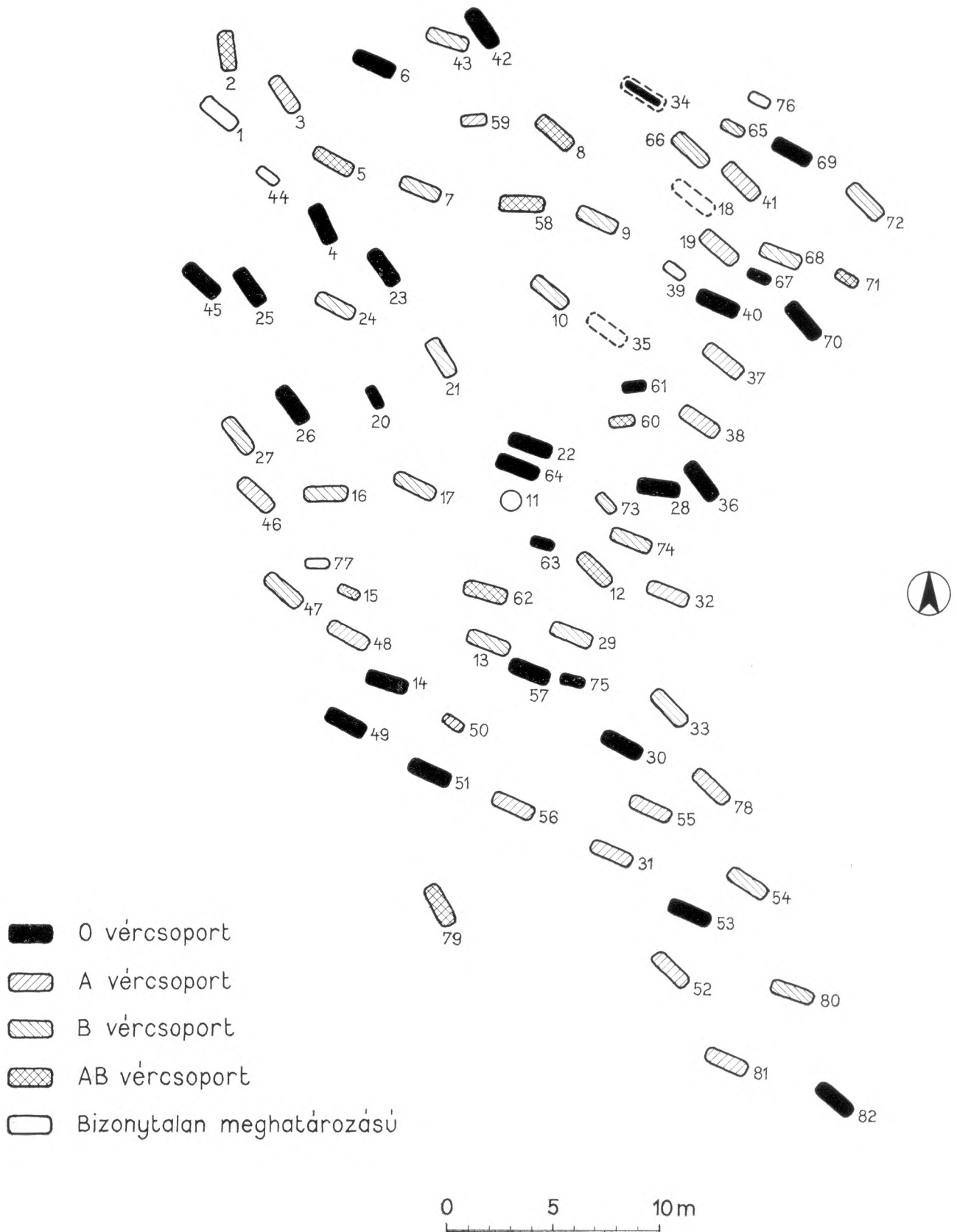
39. BAKAY K., AAH 19 (1967) 121, 164 skk.

40. BAKAY K., Régészeti tanulmányok 31–35.

41. HORED T K., AMN 5 (1968) 426–428.

8. Szob-Kiserdő (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető életkor szerinti megoszlási térképe. – Szob–Kleinwald (Kom. Pest, Kreis Szob). Skizze der Altersgruppen im Gräberfeld aus den 10–11. Jh.

9. Szob–Kiserdő (Pest m. szobi j.) A X–XI. századi temető vércsoport megoszlási térképe. – Skizze der Blutgruppen im Gräberfeld von Szob aus den 10–11. Jh.

noid (4. sír és 2. sír). Minden bizonnyal a helyi lakosság szerepének fokozódásáról is szó van, amelynek társadalomtörténeti szerepére az utal, hogy a 21. sír harciosa is közöttük van⁴¹.

III. CSOPORT

1. család: apa: (48. sír), 50–60 éves, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ? Melléklete: –

Anya: (6. sír), 45–55 éves, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: paleoeuropid (1), melléklete: hajkarika.

Gyerekek:

a) 77. sír, 4 év körüli, vércsoportja: ?, kémiai csoportja: ?, embertani típusa: ? Melléklete: agyag edény, vas kés.

b) 15. sír, 8–10 éves fiúcska, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: nordikus (1). Melléklete: agyag edény, hajkarika.

2. család: apa: (58. sír), 45 év körüli, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: Cro-magnoid (1). Melléklete: –

Anya: (43. sír), 60 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: uráli (3). Melléklete: –

Gyerekek:

a) 59. sír, 1 év körüli leányka, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ? Melléklete: 2 db bronz hajkarika és gyöngysor.

b) 42. sír, 20 év körüli nő, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: bajkái (3), melléklete: –

3. család: férfi: (9. sír), 60 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: gracilmedi-terrán (1), melléklete: vas kés, 2 db vas nyilcsúc.

Asszony: (8. sír), 40–50 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: turanid (3). Melléklete: –

4. család: férfi: (18. sír), 50 év körüli, vércsoportja: ?, kémiai csoportja: ?, embertani típusa: mediterrán (1). Melléklete: egyenes kétélű kard⁴².

Asszony: (34. sír), 20 év körüli ? Több adatunk nincs.

5. család: férfi: (54. sír), 35–40 éves, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: protoeuropid (1). Melléklete: –

Nő: (78. sír), 55–60 éves, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: tungid (3). Melléklete: 2 db bronz gyűrű, koporsó.

A 10. sírt (60–70 éves férfi, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: ?, melléklete: 2 db bronz hajkarika, tojás és X. századi lombard veret⁴³) vagy a 3. családhoz kellene sorolni, vagy – talán – a II. csoport 2. családjához fűzték rokoní szálak.

42. BAKAY K., AAH 19 (1967) 121.

43. Gedai István meghatározása. – Vö. Bálint Cs., MFMÉ (1968)

44. Археология и естественные науки. Moszkva 1965. — Статистико-комбинаторные методы в археологии.

Nem lehet vitás, hogy a 14., 50. és 51. sír halottait valamiféle kapcsolat kötötte egymáshoz. Ezt nemcsak a sírok helyzete sejteti, hanem az adatok is.

14. sír: 30–40 éves nő, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: kisázsiai-bajkái (3), melléklete: ezüst ruhadíszítő rozetta, bronz gyűrű, karperec.

50. sír: 45 év körüli nő, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

51. sír: 40 év körüli nő, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

Véletlen egyezés is lehet az, hogy a női sírcsoporttól keletre, a temető keleti szegélyén csupa férfi sírokat találtunk. A férfi sírok adatai:

33. sír: 25–30 év körüli férfi, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3?, embertani típusa: ?, melléklete: –

80. sír: 45–50 év körüli férfi, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

32. sír: 40–45 éves férfi, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: mongoloid (3). Melléklete: 4 db marhaborda.

Kockázat nélkül nem állítható, hogy a felsorolt férfi sírokba temetett eavének egykor rokon (testvéri?) kapcsolatban voltak egymással, de el sem vethető ez a lehetőség.

BIZONYTALANSÁGOK A III. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

A természettudományos vizsgálatok intenzív alkalmazása az elmúlt évtizedekben valósággal forradalmasították a régészeti kutatásokat⁴⁴, mindazon által sem a múltban, sem a jövőben nem lehet kizárni az ún. személyi reakció szerepét⁴⁵, amely a kutatót szubjektíve befolyásolja. Hipotéziseket állítunk fel a tények magyarázatára, a tények természetesen az interpretálástól függetlenül tények maradnak. A kérdés jelen esetben az is, hogy jól csoportosítottuk-e a rendelkezésünkre álló adatokat?

A családi sírcsoportok egészen szokatlan formában jelentkeznek ebben a csoportban is. A hagyományos régészeti elemzés mellett senki sem tételezte volna fel, hogy a III. csoport 1. családjának sírjai összetartoznak, hiszen ény-dk-i irányú „sorokat” láthatunk. Szembetűnik, hogy a III. csoport családi csoportjainál kivétel nélkül a déli oldalon fekszik az apa, s tőle északra temették el feleségét és a gyermekeket.

Időrendileg két biztosabb támpontunk van: a 18. sír kétélű kardja és a 10. sír ezüst érméje. A kétélű kardot megalapozottan keltezhetjük a X. század végére, de – figyelembe véve egyéb mellékletek teljes hiányát – inkább a XI. század elejére. Az ezüst érme a X. század végétől származó lombardiai veret. A melléklet nélküli sírok fokozódó száma (11 eset), valamint a koporsós temetkezés megjelenése (78. sír) alapján a III. csoportot cca. 990–1030 közé keltez-

Moszkva 1970. — новое в археологии.

Moszkva, 1972. — ALBRIGHT id. m. 19 skk.

45. ALBRIGHT W. F., History, Archeology and Christian Humanism. New York–Toronto–London 1964, 23–26

hetjük. A 10. sír érméje nem mond ellent a fenti keltezésnek, hiszen ebbe a sírba 60–70 éves férfit temettek el, aki – szélsőséges esetben is – tehát akkor, ha feltesszük, hogy a X. századvégi érmét közvetlenül a halála előtt szerezte – kb. 990 körül halhatott meg. A III. csoport keltezését közvetve a nemek aránya is igazolhatja, mivel – hasonlóan a II. csoporthoz – 9 férfi sírt találunk 11 női sírral szemben. Ugyanakkor az I. csoportnál mindössze 3 férfi sír volt. Talán nem tévedünk, ha az államszervezési harcok veszteségeit is okként szerepeltetjük. A nők túlsúlya egyébként általános a koraközépkorban is.⁴⁶

IV. CSOPORT

1. család apa: ?

Anyja: (66. sír), 50 év körüli, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: turanid (2), melléklete: 17 db aranyozott bronz rombikus ingnyakdísz, gyöngy, bronz hajkarika, füles bronzgomb, 5 db ezüst rozetta, lemezkarperec.

Gyerekek:

a) 65. sír, 5–6 éves fiúcska, vércsoportja: B, kémiai csoportja: ?, embertani típusa: ?, melléklete: –

b) 76. sír, 1 éves gyermek, egyéb adatunk nincs.

Több családot nem lehet kimutatni, mivel hiányosak az adatok, illetve csonka a temető. A IV. csoportba sorolt további négy sír adatai:

41. sír: 40 év körüli nő, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: bajkáli (3), melléklete: –

69. sír: 30 év körüli nő, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: bajkáli (3), melléklete: elektron függő,⁴⁷ ezüst karkötő, gyöngyök, elektron gyűrű.

72. sír: 30 év körüli nő, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: bajkáli (3), melléklete: 2 db S-végű hajkarika, 4 db gyöngyszem, bronz gyűrű és koporsó.

70. sír: 30 év körüli férfi, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: Cro-magnoid-nordikus (1), melléklete: –

BIZONYTALANSÁGOK A IV. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

A kémiai-analitikai vizsgálatok a IV. csoportot részben egyidősnek mutatták a III. csoporttal, ez az időrend azonban nem egészen helyes, mivel a leletanyag arra mutat, hogy a IV. csoport legrégebbi sírjai a II. csoport korai temetkezéseivel azonos időben keletkeztek. Elsősorban a 66. és a 69. sír mellékletei korhatározóak. Az analógiák alapján ezt a két sírt a X. század derekára kell kelteznünk. A 72. koporsós temetkezés – S-végű hajkarikákkal – viszont megengedi, hogy a legfiatalabb temetkezéseket a XI. század első harmadára helyezzük. Ily módon a javasolható időhatár: 940/50–1030. Egyáltalán kétségesnek mondható a IV. csoport önálló szerepeltetése, em-

bertani típusok szerint az I. csoporttal rokon a IV. csoport, hiszen a turanid – bajkáli – mongolid vonások uralkodnak benne. Lengyel Imre véleménye szerint a IV. csoportot tulajdonképpen a III. csoporthoz kellene sorolni, de időben 15–20 évvel meghaladja azt.

V. CSOPORT

1. család: férfi: (53. sír), 45 év körüli, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: turanid (2), melléklete: –

Asszony: (52. sír), 25 év körüli, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: ?, melléklete: –

Rokon (testvér): (81. sír), 45 év körüli férfi, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: bajkáli (3), melléklete: –

2. család: férfi: (55. sír), 35 év körüli, vércsoportja: ?, kémiai csoportja: ?, melléklete: –

Asszony: (31. sír), 55–60 éves, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 3, embertani típusa: mongolid (3), melléklete: gyűrű, hajkarika.

3. család: férfi: (26. sír), 20 éves, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: ?, embertani típusa: kelet-balti (1), melléklete: íj, tegez, 2 db nyílcsúcs, hajkarika, gyűrű.

Asszony: (46. sír), 30 éves, vércsoportja: A, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: ?

Családi csoportokhoz nem köthető temetkezések:

30. sír: 15–20 éves férfi, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 1, embertani típusa: bajkáli (3), melléklete: –

47. sír: 35 év körüli nő, vércsoportja: B, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

49. sír: 30–35 éves férfi, vércsoportja: 0, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

79. sír: 30–35 éves férfi, vércsoportja: AB, kémiai csoportja: 2, embertani típusa: ?, melléklete: –

BIZONYTALANSÁGOK AZ V. CSOPORT ÉRTÉKELÉSÉBEN

A kémiai elemzések szerint ez a legfiatalabb sírcsoport. Mind a topográfiai helyzet, mind a sírmellékletek ezt a keltezést megerősíteni látszanak annak ellenére, hogy a 26. sír is e csoportban szerepel. A 26. sír feldúlt volt, így a mellékleteknek csak a nyomát észlelhettük, bronz, ezüst és vasoxid formájában. A felismerhető vastóredékek létségtelenül tegezre és késtre mutattak, de ez csak kikövetkeztetett feltételezés és nem tény. A XI. századi temetőkből ismert íjastegez temetkezések egyébként nem mondanak ellent a fenti keltezésnek.

Az V. csoportot az ezredforduló és a XI. század utolsó harmada közötti időre keltezhetjük. Ez a keltezés azonban nem kellően megalapozott. Úgy tűnik, hogy a csonka családok gyakorisága ennél a csoportnál nem a korábbi sírdúlások következménye,

46. NEMESKÉRI J., Dem 13 (1970) 61–62.

47. MILETIČ N., GZMBH 21–22 (1967) XXI. t. 13.

10. Szob-Kiserdő (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető kémiai csoportjai. – Szob–Kleinwald (Kom. Pest, Kreis Szob). Chemische Gruppen im Gräbelfeld aus den 10–11. Jh.

11. Szob-Kiserdő (Pest m., szobi járás). A X–XI. századi temető embertani típusainak megoszlási térképe. – Szob-Kleinwald (Kom. Pest, Kreis Szob). Skizze der anthropologischen Typengruppen im Gräberfeld aus den 10–11. Jh.

mivel a temetőnek ezen a részén ilyen jellegű bolygatásnyomokat nem találtunk. Sokkal inkább feltehető, hogy a XI. század végefélé (1060 után) felhagytak a temetővel.

ÖSSZEGEZŐ ÉRTÉKELÉS

Mielőtt összevetnénk a kémiai, a morfológiai és a régészeti adatokat, kíséreljük meg ennek a temetőnek az elemzését a szokásos archeológiai módszerrel⁴⁸. A temetőtérkép alapján szembe tűnik, hogy ékdny-i irányú sorokat lehet „beleláttni” a temetőbe. 14 sír-sort vélhetünk felfedezni, melyek közül különösen határozottan kirajzolódik a 27–26–20–21–10–9–34. sírból álló. A hagyományos szemlélet alapján azt mondanánk, hogy a szobi temető központi sírja a 21. sír, amelyet jobb és bal oldalról is férfi sírok vesznek körül. A harcos sírok a temető központi részén sűrűsödnek, s ugyanitt találjuk az éremmellékletes temetkezéseket is. Ez lenne tehát a temető legrégebbi csoportja. Innen számítva mind északnyugat, mind délkelet felé fiatalodik a temető. Ezt igazolná a keleti szélső sírok között szereplő két koporsós temetkezés. Az 51–50–57–29–12–74–28–38–37–40–67–68. sírből álló sorban – 1 kivétellel – csak női és gyermek temetkezések vannak. Ki lehetne mondanunk tehát, hogy a szobi közösségnél dívott az a szokás, hogy a nőket és a gyermekeket külön helyre – egy csoportba – temették. Kézenfekvőnek látszik, hogy megerősítve lássuk azt a korábban kimondott tételt is, hogy a temető szélén férfi sírok helyezkedtek el. Ha a sírmellékletek alapján állítanánk fel csoportokat, feltétlenül elkülönítenénk ún. fegyveres sírcsoportot (26., 23., 21., 18., 35. sír), edény-mellékletes temetkezéseket (77., 15., 32., 73., 60., 39., 23. sír) stb. Felvehetnénk a kés-mellékletes, rozettás, koporsós stb. csoportokat is. Minden egyes ilyen szempont más és más eredményt adna, azonban – mint láttuk – egyik sem állana összhangban a kémiai-analitikai-morfológiai eredményekkel, hiszen délnyugati-északkeleti irányú sorok nincsenek is.

A sarkalatos kérdés már most az, melyik elemzés valószínűsőbb?

Sír- szám	Nem kémiai	Életkor morfo- lógiai	Kóros elváltozás
1	–	nő	55
2	nő	nő	20–25 40
3	férfi	férfi	25–30 35
4	férfi	férfi	20–25 30
5	férfi	férfi	25–35 –
6	férfi	férfi	25–35 17
7	nő	nő	15–20 17
8	nő	nő	30–40 50
9	férfi	férfi	15–25 60
10	férfi	férfi	60–70 55
11	?	?	
12	nő	nő	15–20 20

Sír- szám	Nem kémiai	Életkor morfo- lógiai	Kóros elváltozás
13	férfi	férfi	20–30 25
14	nő	nő	30–40 35
15	férfi	férfi	4– 7 11
16	nő	nő	35–45 55–60
17	nő	nő	6– 9 55
18	–	férfi	– 55
19	férfi	férfi	30–40 45
20	nő	nő	5–10 9
21	férfi	férfi	25–35 30
22	férfi	férfi	40–50 50
23	férfi	férfi	15–25 35
24	férfi	férfi	30–40 55
25	férfi	férfi	20–30 40
26	férfi	férfi	20–30 18
27	férfi	férfi	25–35 25
28	férfi	férfi	20–30 38
29	nő	nő	10–15 50
30	nő	nő	15–20 17
31	nő	nő	50–60 55
32	nő	nő	15–25 25
33	férfi	férfi	20–25 40
34	–	nő	– 55
35	–	férfi	– 60
36	nő	nő	15–20 18
37	nő	nő	25 18 osteomalácia
38	nő	nő	20–30 35–45
39	–	férfi	– 60
40	nő	nő	55–60 45
41	?	?	?
42	nő	nő	20–30 25
43	nő	nő	15–25 65
44	–	?	– 2– 3
45	nő	nő	45–55 50
46	nő	nő	25–35 25–30
47	nő	nő	35–45 30
48	férfi	férfi	40–50 60
49	férfi	férfi	20–30 45
50	nő	nő	40–50 45
51	nő	nő	40–50 30
52	nő	nő	20–30 25
53	férfi	férfi	40–50 45
54	férfi	férfi	30–40 35
55	–	–	30–40 –
56	nő	–	5–10 –
57	nő	–	0– 3 –
58	férfi	férfi	20–25 57
59	nő	nő	0– 3 1
60	nő	nő	0– 3 6 rachitis
61	nő	nő	2– 5 5
62	nő	nő	40–45 60

48. BAKAY K., ÉT 25 (1970) 1732–34. Korábban magam is általában sorosoknak véltem a magyar köznépi temetőket. Vö. NAGY Á., EMÉ 6 (1968) 76. Másként: BAKAY K., RF 14 (1971) 31–33. – vö. KISS A., AAH 25 (1973) 336.

Sír- szám	Nem kémiai	Nem morfo- lógiai	Életkor kémiai	Életkor morfo- lógiai	Kóros elváltozás
63	nő	nő	20–30	10	
64	nő	nő	40–50	45	
65	férfi	férfi	5– 8	6	
66	nő	nő	35–45	55–60	
67	nő	–	2– 5	1– 2	rachitis
68	nő	nő	25–25	25	
69	nő	nő	30–40	25	
70	férfi	férfi	20–30	35	
71	nő	nő	6– 9	13	
72	nő	nő	15–20	45	osteomalácia
73	nő	nő	3– 6	5	skorbut!
74	nő	nő	45–55	70	
75	férfi	férfi	5– 8	13	csontbetegség
76	–	–	0– 1	–	
77	–	–	–	4	
78	nő	nő	50–60	55	
79	férfi	férfi	25–35	30	
80	férfi	férfi	35–45	60	
81	férfi	férfi	40–50	45	
82	férfi	férfi	30–40	45	

A kémiai és a morfológiai adatok összevetéséből kiderül, hogy a nem és az életkor meghatározás 35%-ban fedi egymást. A kémiai vizsgálatok számára nem tudunk csontanyagot szolgáltatni 9 sírból, amely a temető 10,9%-a. A morfológiai vizsgálatokat csak részben lehetett elvégezni 23 váz esetében, melyből 14 sírnál csak töredékes csontok álltak rendelkezésre, 9 sírban viszont koponya nem volt. Ez azt jelenti, hogy a temető embertani anyagából 26,8% már eleve nem teljes értékű. Ha most még figyelembe vesszük – H. Krogman számításai szerint – az egyes vázrészek értékét a nem- és életkor-meghatározásoknál,⁴⁹ akkor fokozott óvatossággal kell kezelnünk az antropológus eredményeit,⁵⁰ aki szerint a temetőben 33 férfi és 44 nő volt eltemetve. 5 esetben a nem meghatározhatatlan volt. Feltűnő, hogy a nem-meghatározások 100%-osan megegyeznek a kémiai nem-meghatározásokkal, egyetlen eltérés sincs. A nők száma magasabb, amint ez általános a IX–XI. századi temetőknél (1000 férfire 1303 nő esik). Nagyon fontos észrevétel az, hogy Szobon az újszülöttek maradványait nem lehetett kimutatni. A nők átlagos életkora 31 év és 7 hónap, a férfiaké 35 év és 1 hónap.

Az embertani típusokat illetően feltűnő, hogy a kelet-balti típus igen ritka, viszont jelentékeny számú az enyhén mongolid típus. Kiszely István szerint a szobi temető népessége a kazáriai népekkel és a Volga-menti szarmata etnikummal rokon.⁵¹

Figyelemre méltó a vércsoportok százalékos megoszlása is: A vércsoportúak 17,0%, B vércsoportúak 27,0%, O vércsoportúak 33,0%, AB vércsoportúak 11,0%, bizonytalan 12%. A szobi és a letkési temető – egyébként eléggé eltérő megjelenésű – népessége e tekintetben erősen rokon, s bizonyos, hogy mindkettő magyar etnikumú.

A kimutatott családi sírcsoportok értelmezésére is kísérletet kell tennünk.

A jól ismert nehézségek ellenére segítségül hívjuk a néprajzi párhuzamokat. Kós Károly a Hunyad megyei Rákosdon végzett nagyon fontos vizsgálatokat, s megállapítja: „A temető Rákosdon valóban a »halottak faluja«, hol a házastárs halottakat egymás mellé, a még házasulandó nagyobb gyerekeket kétfelől, a meghalt csecsemőt pedig az anya leendő sírjába vájt oldalfülkébe, sírboltba teszik. Az élő családi kapcsolat tökéletes tiszteletbentartása ez.”⁵² A Szigetköz népi temetkezéseit vizsgálva Timaffy László megállapítja, hogy „az életforma közössége, a szoros egymáshoz tartozás befolyásolta a temetkezés rendjét. Egy-egy nagycsalád tagjai igyekeztek egymás mellé temetkezni lehetőleg a közös ős, a családfele köré.” „Az egyes nagycsaládok temetkező helyei önálló szigetekként különülnek el egymástól. Nagy üres helyek választják el őket.” „... a talált gyereket nem temették a család közé, hanem csak a sorba.” „... a nők vagy menyek ahhoz a családhoz temetkeztek, amelyik körében éltek, vagy amelyik akkor tekintélyesebb volt. Kisgyermekeket nem temettek a családi sírboltba. A kisgyermek sírok együtt sorakoznak a temető délnyugati részében.”⁵³ Timaffy László más helyütt ezt írja: „Máig élő régi hagyományok népszerűek, hogy egyes családokban az élő családtagok haláluk esetén elődeik, őseik mellé kívánkoznak temetkezni, s így temetőinkben a sír-sorok mellett családi gócpontok is kialakulnak.”

A magyar temetők néprajzának a kutatása sajnos még nagyon kezdetleges,⁵⁴ ezért az idézett körülményeknél sokkal többet más források sem nyújtanak. Ki kell munkálnunk azt a régészeti módszert, amely az ilyen szempontú elemzések sorozatos elvégzését teszi lehetővé.⁵⁵

Bakay Kornél

49. NEMESKÉRI J., Dem 13 (1970) 52.

50. Kiszely István feldolgozása még nem végleges.

51. Újabban egyre erőteljesebben jelentkezik az a nézet, mely szerint a magyarság a szarmata népességgel mutat embertani rokonságot. Vö. TOTH T., AntK 9 (1965) 139–143. – Uő. AntH 12 (1973) 8–10.

52. KÓS K., Nemzeti szervezete nyomai Rákosdon.

53. TIMAFFY L., AGy 2(1960) 167–174. – Uő. Temetkezési

hagyományok néhány kisalföldi községben. Győr, 1961 (kézirat).

54. Vö. EGYÜD Á., A somogyi magyar temetők néprajza. (Feldolgozás alatt.)

55. Ennek legfontosabb előfeltétele a kémiai-szerológiai vizsgálatok elvégzése minden értékelhető temető esetében. Jelenleg sajnos csak egy-egy – ha úgy tetszik – kiragadott példánk van.

EINE VARIANTE DER BESTATTUNGSORDNUNG DES UNGARISCHEN GEMEINEN VOLKES
IN DEN 10. UND 11. JAHRHUNDERTEN

Die neue Methode der Analyse von Gräberfeldern, welche ursprünglich mit dem Namen von Gyula László verknüpft war, führte zu beachtenswerten Veränderungen in der europäischen Archäologie. Die Lage der Gräber und die Grabbeigaben bilden die Grundlage dieser Methode von Gräberfeldanalysen, die heute bereits als traditionell bezeichnet werden kann. Auf diese Weise wird versucht, gesellschaftliche und soziale Schlüsse zu ziehen. In den ungarischen Gräberfeldern der 10. und 11. Jahrhunderte konnten mehrere Bestattungstypen abgesondert werden: die Gräberfelder mit wenigen Gräbern wurden als Gräberfelder von Grossfamilien erkannt, grosse Gräberfelder mit hunderten Gräbern des gemeinen Volkes hingegen wurden als sog. Reihenbestattungen bezeichnet.

Die Analyse der Gräberfelder des ungarischen gemeinen Volkes wird äusserst erschwert durch den Umstand, dass die Gräber sehr wenig Beigaben enthalten, bzw. dass diese Beigaben meistens charakterlose Körperschmucke sind. (Harringe, Fingerringe, Armringe, Ösenknöpfe, Schnallen, usw.)

Die modernen chemisch-serologischen und anthropologischen Untersuchungen ermöglichen nun auch eine ganz andere Art archäologischer Analysen. Im

Ergebnis dieser Untersuchungen konnte man neben dem Geschlecht und dem genauen Alter der Bestatteten auch ihre Blutgruppe feststellen, und verschiedene chronologische Gruppen liessen sich absondern. Im Besitz dieser Angaben konnten reale Zusammenhänge zwischen den Gräbern erkannt werden. Mit anderen Worten: Es wurde klar, dass die Reihenbestattungsordnung, die man aufgrund der traditionellen Analysen zu erkennen wähnte, eigentlich gar nicht existiert hatte, da die Gräber in Wirklichkeit Gruppen bilden. Diese Gruppen sind meistens familiäre Einheiten. Jede Familie besass ihren eigenen Bestattungsplatz. Im Besitz dieser Angaben kann festgestellt werden, dass das landnehmende Ungarum aus monogamischen Familieneinheiten bestand. Heute ist noch nicht klar zu erkennen, ob die Familien in Gentilern oder in Dorfgemeinschaften lebten. Anhand der Gesetze der 11. und 12. Jahrhunderte kann man vielleicht eher daran denken, dass die kleinen Siedlungen es waren, die Gemeinschaften bildeten im Leben und auch im Tode.

Die chemischen Untersuchungen sind vorläufig nur im engen Kreis verbreitet. Es sind also weitere Forschungen erforderlich, um diese jüngsten Erkenntnisse bekräftigen zu können.

Kornél Bakay